

TARTU ÜLIKOOL
Pärnu kolledž
Sotsiaaltöö korralduse osakond

Marianne Uuetoa

**ASENDUSKODUS ELANUD NOORTE
ETTEVALMISTUS JA TOIMETULEK ISESEISVA
ELUGA TARTUMAA NÄITEL**

Lõputöö

Juhendaja: Anu Aunapuu

Kaasjuhendaja: Kandela Õun

Pärnu 2015

Soovitan suunata kaitsmisele

(juhendaja allkiri)

.....

(kaasjuhendaja allkiri)

Kaitsmisele lubatud „.....“2015 a.

TÜ Pärnu Kolledži sotsiaaltöö korralduse osakonna juhataja

Anne Rähn

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

.....

SISUKORD

Sissejuhatus	3
1. ASENDUSHOOLDUSE ERINEVAD VORMID	5
1.1. Asendushoolduse korraldus Eestis	5
1.2. Asenduskoduteenuse miinimumstandardid	7
1.3. ÜRO laste asendushoolduse juhistest tulenevad põhimõtted	9
1.4. Asendushoolduse korraldus ja rahastus Eestis	10
1.5. Noorte ettevalmistus iseseisvaks eluks	12
1.6. Asendushoolduselt päritoluperre naasmine ja iseseisvasse elluastumine	14
1.7. Asendushoolduselt lahkunud noorte olukord Eestis	17
2. UURIMUS ASENDUSKODUS ELANUD NOORE ETTEVALMISTUSE JA SELLE EFEKTIIVSUSE KOHTA	20
2.1. Varasemad läbi viidud uuringud	20
2.2. Uurimistöö meetodika ning vastajate üldinfo	21
2.3. Noore elu asenduskodus	26
2.4. Noorte iseseisev elu	34
2.5. Noorte arvamused asenduskodu tegevuse kohta	37
2.6. Järeldused ja ettepanekud	44
Kokkuvõte	48
Viidatud allikad	50
Lisad	52
Lisa 1. Küsimustik Tartumaal ellu astunud noorukitele	52
Lisa 2. Küsimustik asendushoolduse ekspertidele	55
Lisa 3. Asendushoolduse korraldus Eestis	56
Summary	57

SISSEJUHATUS

Lapse parim kasvukeskkond on oma perekond. Tuleb aga ette olukordi, kus last peab paigutama asendushooldusteenusele tingituna vanemate suutmatusest pakkuda lapsele perekonnas hooldamist. 2011. aastal läbiviidud analüüsis asenduskodus kasvanud noorte iseseisvaks eluks valmisoleku kohta on leitud, et see ettevalmistus ei ole piisav. Hoolekandeaasutusest elluastuvatel noortel jääb vajaka isemajandamist ja rahaasjade planeerimist puudutavatest oskustest, mistõttu ei tarvitse nad elus hakkama saada. Samuti on puudu usaldusest ja oskustest luua püsisuhteid. (Turk 2011)

Lõputöö eesmärk on kirjeldada asenduskodus elanud noorte ettevalmistust iseseisvaks eluks, et mõista, kuidas on kulgenud ettevalmistusprotsess ja kas ettevalmistus iseseisvaks eluks on täitnud oma eesmärgi.

Uurimisülesanded:

- Anda ülevaade asendushoolduse korraldusest Eestis
- Planeerida uurimus ning valida sobiv uurimismeetod
- Koostada valim
- Viia läbi küsitlus, mille kaudu välja selgitada asenduskoduteenuselt lahkunud noore ettevalmistust iseseisvaks eluks ja toimetulek iseseisvas elus
- Tulemuste põhjal teha ettepanekuid parendamiseks noore ettevalmistust iseseisvaks eluks

Töö koosneb kahest osast. Esimene osa keskendub asendushoolduse korraldusele Eestis, töö teine osa keskendub uurimistöö metoodikale, uurimisandmete analüüsile ning tehakse nende põhjal järeldusi ja tuuakse välja ettepanekud.

1. ASENDUSHOOLDUSE ERINEVAD VORMID

1.1. Asendushoolduse korraldus Eestis

Asendushoolduse kõige üldisemas tähenduses mõistetakse lapse eest hoolitsemist väljaspool tema sünniperekonda kas lühi- või pikajaliselt. Asendushoolduse vajadus võib sealjuures olla tingitud:

- 1) Lapsest endast tulenevatest põhjustest ehk olukordadest, kus lapse eest ei ole tema probleemide ja abivajaduse tõttu võimalik vajalikul määral kodustes tingimustes hoolitseda. Selliste olukordadega võib olla tegemist näiteks käitumisprobleemidega laste ja alaealiste õigusrikkujate ning samuti laste puhul, kelle abivajadus tuleneb puudest, vaimse või füüsilise tervise kahjustusest või sõltuvusest;
- 2) Lapse vanematest tulenevatest põhjustest ehk olukordadest, kus kohus on teinud otsuse vanemate hooldusõiguse piiramise, peatamise või täieliku ära võtmise kohta või kus vanem on surnud või ei saa muudel põhjustel last kasvatada, nt kinnipidamisasutuses või haiglaravil viibimise, eemaloleku või teadmata kadunuks või tagaotsitavaks kuulutamise tõttu. (Vanemliku hoolitsuseta laste...2014: 6)

Eestis on neli võimalust vanemliku hoolitsuseta jäänud laste asendushoolduseks:

1. lapsele eestkostja määramine, kes last enda peres kasvatab
2. lapse hoolduslepingu alusel hooldusperekonda paigutamine
3. asenduskoduteenusele suunamine
4. lapse uude perre lapsendamine.

Kriisihoiduseks ja perest eraldatud laste lühiajaliseks hoolduseks on olemas turvakoduteenus. Asenduskoduteenus kui üks asendushoolduse vorm Eestis on defineeritud Sotsiaalhoolekande seaduses §-s 151 järgmiselt: lapsele tema põhivajaduste rahuldamiseks peresarnaste tingimuste võimaldamine, talle turvalise ja arenguks soodsa

elukeskonna loomine ning lapse ettevalmistamine võimetekohaseks toimetulekuks täiskasvanuna. Selleks on asenduskoduteenuse osutaja kohustatud tagama lapse hooldamise, kasvatamise, arendamise ja turvalisuse (Sotsiaalhoolekande seadus 1995).

Asendushoolduse valdkonna arendamisel on Eestis riiklikul tasandil enim tegeletud asenduskoduteenuse ehk tavamõistes lastekodude ümberkujundamisega. Nõukogude perioodist päritud laste hoolekandeesutuste korraldus, kus lapsi suunati vanuse alusel ühest lastekodust teise ning puudega lapsed elasid ühiskonnast eraldatuna erilastekodudes, on viimaste kümnendite jooksul asendunud segatüüpi asutustega, kus elavad koos eri vanuses ning võimalusel ka puudega ja erivajadustega lapsed. Enamik endisi suuri lastekodusid on tänaseks likvideeritud ning re-organiseeritud väiksemateks peremajadena toimivateks teenuseüksusteks, kus lapsed elavad suurte koosluste asemel väiksemate peredena. Samuti on riiklike ning kohalike omavalitsuste hallatavate asenduskodude kõrvale lisandunud eraalgatuslikult mitmeid suuremaid ja väiksemaid teenusepakkujaid. Osa teenusepakkujaid osutab asenduskoduteenust perevanema põhimõttel, kus laste eest hoolitseb püsivalt üks vanem, kes elab lastega ka ööpäevaringselt koos. Enamikes, sealhulgas peremajadena tegutsevates asenduskodudes on säilinud siiski vahetustega töötavate kasvatajatega töökorraldus. Kirjeldatud muutuste taustal pole asenduskodudes kasvavate laste osatähtsus asendushooldusel olevate laste seas aga vähenenud, vaid on viimase kümne aasta jooksul hoopis mõnevõrra suurenenud. Sealjuures on tavapärase ka alla 3-aastaste laste paigutamine asenduskoduteenusele. (Vanemliku hoolitsuseta laste...2014:5)

Perepõhise asendushoolduse võimaluste arendamisele on riiklikul tasandil samal ajal suhteliselt vähem tähelepanu pööratud. Puudunud on süsteemne ja järjepidev tegevus hooldusperede juurdekasvu kindlustamiseks ning püsiv tugi peredele kogu hoolduse kestel. Samuti pole vajaliku ettevalmistusega peresid, kes suudaks pakkuda hoolitsust suurema hooldusvajadusega lastele või ühest perest pärit õdedele-vendadele koos. Asendushoolduse valdkonna areng on Eestis olnud seega pigem asenduskoduteenusekeskne ning vastupidiselt põhimõttele eelistada asendushoolduse pakkumisel perepõhiseid lahendusi, pole nende arendamisega Eestis tegelikult samavõrd tegeletud. Perepõhise hoolduse arendamine ei tähenda samas asendushooldust pakkuvate asutuste täielikku kaotamist ega sulgemist, kuna laste vajadustest lähtuvalt on jätkuvalt vajalikud

eri tüüpi hooldusvõimalused. Küll aga tuleb ka asutustes pakutava teenuse puhul jätkata selle ümberkujundamist ning peresarnasemaks muutmist. On oluline tagada mõlema, nii asutustes kui ka peredes pakutava asendushoolduse kvaliteet ehk laste vajadustele vastavus. Asendushoolduse eesmärged ja ülesandeid ei saa piiritleda aga üksnes lapse õiguste ja heaolu tagamisega hoolduse kestel, vaid neid tuleb vaadelda laiemalt, hõlmates ka asendushoolduselt elluastumist ja iseseisvumise toetamist. Asendushoolduselt iseseisvasse ellu astumist tuleb sealjuures käsitleda protsessina, mitte ühekordse sündmusena. Sellest tulenevalt on vajalik pakkuda noortele nõu ja tuge ka asendushoolduselt lahkumisele vahetult järgneval nn järelhoolduse perioodil. Selleks näebki Laste ja perede arengukava 2012-2020 ette kogu asendushoolduse süsteemi hõlmava kontseptsioonidokumendi väljatöötamise, mis oleks aluseks asendushoolduse valdkonna terviklikule arendamisele. (Vanemliku hoolitsuseta laste...2014:5) Lõputöös keskendutakse asendushoolduse ühele vormile- asenduskodu teenusele. Asendushoolduse korraldus Eestis on välja toodud tabelina Lisas 2.

1.2. Asenduskoduteenuse miinimumstandardid

Asenduskoduteenuse nõudeid on õigusaktidega üsna detailselt reguleeritud, mis puudutab laste arvu peres, töötajate arvu ja kvalifikatsiooni ning toitu, ruume ja sisustust. Samuti on kirjeldatud, millised tegevused moodustavad teenuse sisu. Lisaks peab asenduskoduteenus Sotsiaalhoolekande seaduse järgi rahuldama lapse põhivajadused, mille rahuldamiseks vajalike kulutuste osas on teenuse kirjeldus aga väga üldine ja ebamäärane, mistõttu on mitmeid nõudeid vaja tuletada põhiseadusest Eestile siduvatest rahvusvahelistest lepingutest ning lisaks ka soovitustest ja juhistest. Seetõttu oleks vaja riigipoolset selget suunist asenduskodudele, mida ja mis mahus peab asenduskodu lapsele materiaalselt tagama, ehk n-ö teenuse miinimumstandardit. (Asenduskoduteenuse analüüs 2013)

Riigi ülesanne on ÜRO Lapse Õiguste Konventsiooni art 3 punktist 3 tulenevalt tagada, et laste hoolduse või kaitse eest vastutavad asutused, teenused ja füüsilised tingimused vastaksid pädevate ametivõimude kehtestatud normidele, eriti mis puudutab ohutust ja

tervishoidu, personali suurust ja sobivust ning nende üle toimuva järelevalve pädevust. Seega on riigi ülesanne vastavad normid kehtestada. (Lapse õiguste konventsioon 1991)

ÜRO suunistes laste asendushoolduse kohta on lisatud, et standard, mille põhjal asendushoolduse pakkujal tegutsemist lubada hõlmaks vähemalt asutuse eesmärged, tegutsemist, hooldustingimusi, rahalisi vahendeid ja juhtimist. Quality4Children (edaspidi lühendiga Q4C) standardid loodi ÜRO Laste Õiguste Konventsiooni raamistikus. Iga Q4C standard peegeldab üht või enamat Laste Õiguste Konventsiooni põhimõtet: mittediskrimineerimine, laste huvidele pühendumine, õigus elule, hakkamasaamisele ja arengule, laste vaadete austamine. Q4C standardid loodi selleks, et teavitada, juhendada ja mõjutada neid osapooli, kes on asendushooldusega seotud: lapsi ja noorukeid, kes on suundumas asendushooldusele või juba elavad seal; bioloogilisi peresid, kelle laps/lapsed elab/elavad või asub/asuvad elama asendushooldusele; hooldajad; hoolekandeorganisatsioonide juhid; sotsiaaltöötajad; lastekaitsetöötajad; lapse- ja noorukipõlve uurivad teadlased; valitsusvälised organisatsioonid, mis töötavad laste ja noorukite arengu valdkonnas; avaliku võimu kõikide tasandite esindajad jne. Euroopa asendushoolduse kvaliteedistandardid on jaotatud kolmeks standardialaks. Esimene standardiala, milleks on asendushooldusele paigutamise ja vastuvõtmise protsess, hõlmab järgmisi teemasid:

1. last ja tema päritoluperekonda toetatakse otsustamise protsessi ajal
2. last abistatakse ja julgustatakse otsustamise protsessis osalema
3. professionaalne otsustamise protsess tagab lapsele parima võimaliku hoolitsuse
4. õdede ja vendade eest hoolitsetakse neid lahutamata
5. uude koju üleminek valmistatakse hoolikalt ette
6. asendushoolduse pakkumisel juhendatakse lapse individuaalsest juhtumiplaanist

Teine standardiala keskendub asendushoolduse protsessile. Standardi reguleerivad, et lapsel säiliks kontakt oma päritoluperega, hooldaja on kvalifitseeritud ja neil on adekvaatsed töötingimused ning hooldajate suhe lapsega põhineb mõistmisel ja austusele. Lapse eest hoolitsetakse sobivates tingimustes ja last julgustatakse aktiivselt

osalema otsuste tegemises, mis otseselt tema elu mõjutavad. Erivajadustega laste eest hoolitsetakse sobivalt ja asjakohaselt. Lisaks on toodud välja, et laps paigutatakse asendushooldusel ümber vastavalt tema vajadustele ja olukorrale ning lasta ja noort valmistatakse pidevalt ette iseseisvaks eluks. Kolmas standardiala reguleerib asendushoolduselt lahkumise protsessi. Selles standardiala punktid on keskendunud, et asendushoolduselt lahkumise protsessi kavandatakse põhjalikult ja asendushoolduselt lahkumise protsessi ajal toimub suhtlus asjakohasel ja tulemuslikul viisil. Last ja noort julgustatakse asendushoolduselt lahkumise protsessis osalema ja lapsele ja noorele tagatakse edaspidiselt pidev tugi ja kontaktivõimalused. (Asendushoolduse standardid Euroopas 2007)

1.3. ÜRO laste asendushoolduse juhistest tulenevad põhimõtted

Kõigi asendushooldust puudutavate otsuste langetamisel, sh asendushoolduse vormi ja hoolduse pakkuja valikul ning samuti järgnevate soovituslike põhimõtete järgimisel tuleb lähtuda konkreetse lapse huvidest ja vajadustest. Asendushoolduse pakkumise ajendiks ei tohi kunagi olla üksnes hoolduse pakkuja poliitiliste, usuliste või majanduslike eesmärkide toetamine. (Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat 2014: 8) Asendushoolduse pakkumisel tuleb arvestada vajadust säilitada lähedus lapse harjumuspärase elukohaga, selleks et vältida lapse seniste hariduslike, kultuuriliste ja sotsiaalsete sidemete katkemist ning soodustada lapse suhteid omapäritoluperekonnaga ning võimalusel perekonda naasmist. Asendushoolduse valikul peab eesmärgiks olema lapsele võimalikult stabiilse kodu kindlustamine ning turvalise ja püsiva sideme kujunemine hooldajaga. Vältida tuleb laste korduvat ümberpaigutamist asendushooldusel. Lapsi tuleb kaitsta kuritarvitamise, hooletusse jätmise ja igasuguses vormis ärakasutamise eest nii hoolduse pakkujate, eakaaslaste kui ka kolmandate osapoolte poolt. Lapse perest eraldamist tuleb näha viimase abinõuna ning see peaks olema, kui vähegi võimalik, ajutine ning võimalikult lühiajalise kestusega. Lapse perest eraldamise otsused tuleb regulaarselt üle vaadata ning juhul, kui algsed perest eraldamise põhjused on lahenenud või ära langenud, tuleb toetada lapse naasmist oma vanemate ja päritoluperekonna juurde. Rahaline ja materiaalne vaesus ning tingimused, mis on otseselt ja kaudselt vaesusega seotud, oli

tohi olla ainsaks õigustuseks lapse perest eraldamiseks, asendushooldusele paigutamiseks või tema perre naasmise välistamiseks. Vanemliku hoolitsuseta jäänud laste puhul tuleb pöörata tähelepanu lapse kõigi õiguste kaitsele, sealhulgas lapse õigus haridusele, tervisele ja teistele baasteenustele, identiteedile, usuvabadusele, keelele, oma vara kaitsele ning pärimisõigus. Olemasolevate peresidemetega õdesid-vendasid ei tohi asendushooldusele paigutamisel lahutada, v.a kui selleks on lapse huvidest lähtuv õigustus või on risk lapse kuritarvitamiseks. Igal juhul tuleb võimaldada õdede-vendade vahelise kontakti säilitamist, v.a juhtudel kui lapsed seda ise ei soovi või see pole nende huvides. Teadusuuringutel põhineva valitseva ekspertarvamuse järgi tuleb väikelastele, eeskätt alla 3-aastastele lastele pakkuda hooldust perepõhises keskkonnas. Erandid selles osas võivad olla lubatud üksnes juhtudel, kus eesmärgiks on õdede-vendade lahutamise vältimine ning kus paigutamine toimub hädaolukorras ja on üksnes lühiajaline. Asutusepõhise hoolduse kasutamine tervikuna peab olema piiratud üksnes juhtudega, kus tegemist on konkreetse lapse jaoks sobivaima hooldusvormiga ning asutusse paigutamine toimub lapse huvides. Laste vajadustest lähtuvalt tuleb asutusepõhist ja perepõhist hooldust käsitleda seetõttu üksteist täiendavatena. Olukorras, kus on aga säilinud suured laste hoolekandeesutused, tuleb üldist de-institutsionaliseerimise eesmärki silmas pidades arendada alternatiivseid teenuseid, mis võimaldaksid suurte asutuste järk-järgulist kaotamist. Selleks tuleb kehtestada hooldusstandardid, mis tagavad hoolduse kvaliteedi ning lapse arenguks soodsad tingimused, sealhulgas individualiseeritud ja väikese grupi põhise hoolduse. Olemasolevaid asendushooldust pakkuvaid asutusi tuleb hinnata lähtuvalt nendest standarditest. Otsuste puhul, mis puudutavad uute hoolekandeesutuste asutamist või nende asutamiseks loa andmist, tuleb samuti lähtuda üldisest de-institutsionaliseerimise eesmärgist. (Vanemliku hoolitsuseta laste...2014:8)

1.4. Asendushoolduse korraldus ja rahastus Eestis

Asendushooldust saab korraldada erinevatel viisidel, nii mitteformaalse kui ka formaalse hoolduse vormis. Mitteformaalseks asendushoolduseks loetakse ÜRO laste asendushoolduse juhiste järgi mistahes eraviisilisi ning haldus- või õigusorganite korralduseta sõlmitud kokkuleppeid lapse hooldamiseks sugulaste, sõprade või teiste isikute peres juhtudel, kus lapse vanem(ad) ei saa või ei suuda mingil põhjusel ise oma

lapse eest hoolitseda – seda kas püsivalt või määratlemata ajaks. (Guidelines for Alternative... 2010.) Formaalse asendushoolduse puhul on seevastu tegemist haldus- või õigusorganite korraldusel kas pere- või asutuse keskkonnas pakutava hooldusega.(Guidelines for Alternative... 2010.)

Asendushoolduse korraldamisel on Eestis põhiroll kohalikel omavalitsustel, kes sotsiaalhoolekande seadusest tulenevalt vastutavad perest eraldatud lapse edasise elukoha, hooldamise ja kasvatamise korraldamise eest. Samuti vastutavad mitmete asendushoolduse korraldusega seotud ülesannete täitmise eest maavalitsused, sh asenduskoduteenuse osutamiseks tegevusloa andmine, teenuse rahastamine ja järelevalve ning riigisisese lapsendamise ettevalmistamine. Riiklikul tasandil on Sotsiaalministeeriumi kaudu korraldatud üksnes välisriiki lapsendamine ning Sotsiaalkindlustusameti kaudu asendushooldusel olevatele lastele ja asendushoolduselt elluastuvatele noortele mõeldud toetuste, samuti lapsendamise korral makstava toetuse määramine ja maksmine. Samuti on Sotsiaalkindlustusameti kaudu korraldatud asendushooldusele täiendavalt õigustatud sihtrühmade ehk saatjata riiki saabunud alaealiste välismaalaste ning inimkaubanduse või seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langenud alaealiste asenduskoduteenusele või perekonda hooldamisele suunamine. Kui vastutus asendushoolduse korralduse eest on põhiliselt kohalikul ja maakondlikul tasandil, siis asendushooldust rahastab riik riigieelarvest. Kohalikud omavalitsused võivad, ent ei ole kohustatud asendushoolduse pakkumist täiendavalt enda eelarvest finantseerima. Asenduskoduteenuse rahastamine toimub riigieelarvest vastavalt Vabariigi Valitsuse poolt iga-aastaselt kehtestatud hinnale ning maksimaalsele maksumusele. 2014. aastal on asenduskoduteenuse maksimaalne hind 758 eurot lapse kohta kuus ning alla 3-aastase või puudega lapse puhul 1 173 eurot kuus. 2015. aastast tõuseb asenduskoduteenuse hind vastavalt 795 ja 1 230 euronit lapse kohta kuus. Teenuse rahastamine toimub maavalitsuste kaudu teenuse osutamiseks sõlmitud halduslepingu kohaselt esitatud arvete alusel. (Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat 2014: 13) Õigusaktides sätestatu nõuab kindla osa rahastusest, mida riik eelarvest teenuse osutamiseks eraldab. Samas ei ole teenuse rahastamine praegu kulupõhine ning puudub selge ettekujutus, kui palju kõigile nõuetele vastav ja lapse kõiki põhivajadusi kattev teenus realselt maksab. Kui õigusaktidega on kehtestatud asenduskoduteenusele kohustuslikud nõuded, peavad riigil

olema ka kulupõhised arvutused selle kohta, et makstav pearaha oleks piisav teenuse osutamiseks õigusaktides nõutud mahus ja tingimustel. (Asenduskoduteenuse analüüs 2013)

Vanemliku hoolituseta lastel on õigus täielikule riiklikule ülalpidamisele, mille riik peab vähemalt vajaliku miinimumi ulatuses võimaldama ühetaoliselt kõikidele asenduskoduteenusele õigustatud lastele. Selle miinimumstandardi tagamist lastele ei tohi seada sõltuvusse asenduskodu võimekusest leida sponsoreid või muid täiendavaid teenuse finantseerimise allikaid, kuna kõikidel asenduskodudel neid ei ole, aga laste põhivajadused tuleb sellegipoolest rahuldada. Riigieelarvest makstava pearaha kõrval lisarahastuse leidmine ei olene nähtu põhjal asenduskodu omandivormist, vaid paljuski asutuse ja eriti selle juhtkonna ettevõtlikkusest ja võimekusest osaleda projektides, kaasata sponsoreid ning samuti kohaliku omavalitsuse toetusest asutusele. Mõned kohalikud omavalitsused toetavad oma territooriumil tegutsevat asenduskodu laste transpordikulude hüvitamisega, tasuta lasteaiakohtade tagamisega, tasuta munitsipaalpinna võimaldamisega jms-ga. Paraku enamik kohalikest omavalitsustest ei toeta üldse nende hallatavaid või nende territooriumil tegutsevaid asenduskodusid. (Asenduskoduteenuse analüüs 2013)

1.5. Noorte ettevalmistus iseseisvaks eluks

Hoolekandeaasutusest elluastuvatel noortel jääb vajaka isemajandamist ja rahaasjade planeerimist puudutavatest oskustest, mistõttu ei tarvitse nad elus hakkama saada. Samuti on puudu usaldusest ja oskustest luua püsisuhteid. Lisaks on järelhooldusteenuste pakkumise tase üle Eesti väga erinev. (Turk 2011)

Sarnased tähelepanekud jäid silma ka õiguskantsleri esindajate kontrollkäikudel. Asenduskodu töötajad hindasid elluastujate oskusi iseseisvalt toime tulla tagasihoidlikeks või erinevateks ning elluastujatele pakutavaid tugiteenuseid ebapiisavateks. Asenduskodud on erinevalt panustanud noorte iseseisva toimetuleku soodustamisse, nt ses osas, mis puudutab toidu valmistamist või seksuaalkasvatust. Tugiteenustest oli elluastujatele peamiseks mureks eluasemega seonduv. (Asenduskoduteenuse analüüs 2013)

Asenduskoduteenuse eesmärgiks on SHS § 151 järgi muuhulgas peresarnaste tingimuste loomine ja lapse ettevalmistamine võimetekohaseks toimetulekuks täiskasvanuna. Osana lapse kasvatamisest ja arendamisest on asenduskodu kohustatud kujundama lapses tööoskusi ja arendama tema võimeid. (Sotsiaalministri määrus 2007)

Asenduskoduteenuse tervisekaitsenõuete järgi on nõutav, et igas asenduskodu peres oleks köök koos igakülgse sisustusega: gaasi või elektripliit, õhupuhastaja, valamu, toidunõude kapp, külmkapp, köögitarbed, söögilaud ja –toolid ning nõudepesumasin. (Sotsiaalministri määrus 2007)

Kui laps on paigutatud asendushooldusele väljapoole oma kohaliku omavalitsuse halduspiirkonda, on valla- või linnavalitsus SHS § 25 lg 7 alusel kohustatud aitama kaasa lapse elluastumisele ning looma tingimused kodukohta tagasitulekuks. See tähendab sotsiaalnõustamise või muude tugiteenuste pakkumist või eluruumi tagamist, et soodustada iseseisvat toimetulekut. (Asenduskoduteenuse analüüs 2013)

Nende oskuste arendamisel on oluline, et peagi asenduskodust iseseisvuv noor saaks praktiseerida oma oskusi ja et ta need hästi omandaks. Eelkõige oodatakse asenduskodust elluastuvatelt noortelt vastutustunnet ja teadmisi omaette elamise ja isemajandamise kohta. Need elementaarsed oskused ja teadmised võiksid puudutada näiteks töö otsimist, kulutuste planeerimist ja säästude kogumist, majapidamistõid, söögitegemist, eluaset (sealhulgas näiteks kuidas esitada vee- ja elektrimõõtja näitused, teha sanitaartõid jms), pangaga suhtlemist jms. Laste toitlustamiseks on asenduskodud valinud erinevad lahendused. Mõnedes asenduskodudes valmistavad süüa kasvatajad oma pereköögis, kaasates rohkem või vähem ka lapsi endid. Õiguskantsleri kontrollitud kohtadest oli selliseid kaheksa. Mõnedes asenduskodudes teevad toidu kokad asutuse ühisköögis, mis jagatakse peredesse laiali. Sellisel juhul tuleb peres kasvatajate ja laste ühist söögitegemist ette näiteks üksnes nädalavahetustel või koolivaheaegadel. Õiguskantsleri kontrollitud asutustest oli selline praktika üheksas. Üks asenduskodu ostis toitlustamise teenust sisse toitlustusettevõttelt, kes tõi iga toidukorra asutusse kohale. (Asenduskoduteenuse analüüs 2013)

Kuigi õigusaktid ei sätesta üheselt, kuidas tuleks asenduskoduteenusel olevaid lapsi toitlustada, on selleks kaudsemad suunised sätetes, mille järgi peab asenduskodu

pakkuma lapsele peresarnaseid tingimusi ja tagama ettevalmistuse iseseisvaks eluks ning nõutav on igakülgse sisustusega köök. Tavalises kodus toimub söögitegemine üldjuhul ühiselt oma köögis ja valmistoidu kojutellimine on pigem erand. Nagu näha õiguskantsleri kontrollkäikudest, on rohkem kui pooltes asenduskodudest olukord vastupidine – valmistoit tuleb väljast ja ise söögitegemine on pigem erand. Viimane ei toeta aga laste ettevalmistust iseseisvaks toimetulekuks täiskasvanuks saades – toiduainete tundmine, nende ostmine ja selleks vajaliku eelarve planeerimine, samuti toidu valmistamine, laua katmine ja nõude pesemine on kõige tavapärasemad majapidamisoskused, mida igapäev vaja läheb. (Asenduskoduteenuse analüüs 2013)

Asenduskodude esindajate sõnul on üks põhjus, miks ei ole võimalik rakendada söögitegemist igas peres eraldi, kasvatajate vähesus. Enamikus neist asutustest, kus söögitegemine ei toimunud pereköögis (kümnest kuues), oli probleeme laste ja kasvatajate suhtarvuga – kas oli kasvatajaid üheaegselt tööl vähem kui seaduses nõutud või peres rohkem lapsi kui seadusega lubatud. Seega on kasvatajate vähesusel teatav mõju ka toiduvalmistamisel peresarnastes tingimustes. Laste ja kasvatajate nõuetekohase suhtarvu korral oleks söögitegemine igas pereköögis tõenäoliselt jõukohasem. (Asenduskoduteenuse analüüs 2013)

1.6. Asendushoolduselt päritoluperre naasmine ja iseseisvasse elluastumine

Eelduslikult peaks perest eraldatud lapse asendushooldusele paigutamine olema ajutine lahendus tema elukorralduse suhtes. Eestis on asendushooldusele suunamise näol enamasti tegemist aga lõpliku lahendusega ning üldjuhul jääb laps asendushooldusele kuni täisealiseks saamiseni ja/ või õpingute lõpetamiseni. Selle kohta, kui paljud asendushooldusele paigutatud lapsed asendushoolduselt bioloogilisse perre (lõplikult) tagasi lähevad, Eestis andmed puuduvad. 2013. aasta näitel naases asendushoolduselt bioloogilisse perre ca 2% kõigist vastava aasta jooksul kas asenduskoduteenusel, perekonnas hooldamisel või eestkostel viibinud lastest ja noortest. (Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat 2014: 20) Olemasolev statistika ei näita samas, kas perre naasmine oli lõplik või tuli laps perest hiljem uuesti eraldada ja asendushooldusele paigutada. Iseseisvasse ellu astumise või täisealiseks

saamise tõttu lahkus asendushoolduselt 2013. aastal kokku 235 noort, sh eestkostja perest 145, hooldusperest 16 ja asenduskoduteenuselt 74 noort. Arvestatav osa asendushooldusel täisealiseks ehk 18-aastaseks saanud noortest koheselt iseseisvasse ellu ei astu, vaid jäävad asenduskodusse (õpingute jätkamise korral) või hoolduspere juurde edasi elama. Nii on 18-24-aastased noored moodustanud aastatel 2006-2013 umbes viiendiku kõigist asenduskoduteenusel viibivatest lastest ja noortest. 25-aastaseid ja vanemaid noori Eestis asenduskoduteenusel samas enam üldjuhul ei viibi. Erinevalt tavaperekonnas kasvavatest lastest ei saa asendushooldusel kasvavad lapsed oma elluastumise hetke ise valida, vaid see on määratud asendushoolduse tingimustes. Sealjuures on asendushoolduselt lahkumine lõplik ning tagasipöördumine pole alati võimalik. Samas esineb asendushoolduselt elluastuvate noorte puhul mitmeid täiendavaid riske, mis tulenevad nii nende (asendushooldusele paigutamise eelsest) taustast kui ka asendushooldusel kasvamisega seotud asjaoludega, eriti kui tegemist on hoolekandeesutustes kasvanud noortega. Sellisteks riskideks on näiteks katkestustega või varakult lõppenud haridustee, välja arendatama jäänud oskused ja võimed, vaimse ja füüsilise tervisega seotud probleemid, vähesed sotsiaalsed ja igapäevaelu oskused, enesekindluse puudumine, vähene vastutusvõime jms. Samuti on asendushoolduselt elluastuvatel noortel sageli väiksem sotsiaalne kapital ning vähem püsivaid suhtevõrgustikke, millele iseseisvasse ellu üleminekul toetuda. Kokkuvõttes ohustab seega asendushoolduselt lahkuvaid lapsi ja noori erinevate tegurite tõttu tervikuna suurem sotsiaalse tõrjutuse risk kui tavaperekondades kasvanud noori. (Vanemliku hoolitsuseta laste...2014: 59)

Samuti vajavad eri tähelepanu ja tuge asendushooldusel viibides lapseootele jäänud ja lapsevanemaks saanud alaealised või täisealised noored, kes lisaks enda toimetulekule peavad olema valmis võtma vastutust ja hoolitsema ka oma lapse eest. Asendushoolduselt elluastumise ettevalmistuse ja asendushoolduselt lahkumisele järgneva järelhoolduse olulisust rõhutavad seetõttu ka ÜRO laste asendushoolduse juhised ning Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitusel hoolekandeesutustes elavate laste õiguste kohta. ÜRO laste asendushoolduse juhised toovad muuhulgas välja süstemaatilise elluastumise ettevalmistuse vajalikkuse kogu asendushoolduse kestel, eeskätt just vajalike sotsiaalsete ja eluoskuste õpetamise kaudu. Samuti on oluline toetada igakülgset laste ja noorte hariduse ja kutseõppe võimalusi, mis toetavad nende

hilisemat tööturule sisenemist ja majandusliku sõltumatuse saavutamist ning tõstavad ühtlasi ka nende enesekindlust ja enesehinnangut. Noortele elluastumisel pakutav tugi peab soovitavalt sisaldama nii nõustamist kui ka praktilist abi. Nii tuleb asendushoolduselt lahkuvatele noortele tagada muuhulgas vajalikud sotsiaal-, tervishoiu- ja õigusalsed teenused kui ka vajadustele vastav rahaline toetus. Võimalusel tuleb igale lapsele võimaldada spetsiaalse väljaõppega isik, kes toetab noore iseseisvumist. (UN Guidelines for... 2010)

Euroopa Nõukogu soovitusel hoolekandeesutustes elavate laste õiguse kohta toovad täiendavalt välja, et igale asendushooldusele paigutatud lapsele tuleb koostada individuaalne hooldusplaan, mis hõlmab lapse võimete ja oskuste arendamist, tema iseseisvuse toetamist, sotsiaalseid suhteid ning ettevalmistust iseseisvaks eluks väljaspool hoolekandeesutust. (Euroopa Nõukogu Ministrite... 2005)

Asendushoolduselt elluastumise ettevalmistuse puhul rõhutavad laste asendushooldust puudutavad juhised seega kokkuvõtlikult järgmisi põhimõtteid:

1. Ettevalmistus peab olema terviklik ning pöörama tähelepanu nii noorte praktilistele, emotsionaalsetele kui ka sotsiaalsetele kompetentsidele, sh näiteks suhtlusoskustele, konfliktide ennetamisele ja lahendamisele jms;
2. Ettevalmistus peab olema varajane ja süsteemne ning moodustama lahutamatu osahoolduse planeerimisest kogu lapse asendushooldusel viibimise kestel;
3. Ettevalmistus peab olema noort ennast kaasav;
4. Ettevalmistus peab olema erinevaid osapooli kaasav ning lisaks riigi ja kohaliku omavalitsuse vahelisele koostööle hõlmama ka asendushoolduse pakkujaid ning partnereid sidusvaldkondadest, sh sotsiaal-, tööturu-, tervishoiu- (sh vaimse tervisega seotud), eluaseme-, haridus-, õigus- jm noortele suunatud teenuste pakkujad ning valitsusvälised organisatsioonid;
5. Elluastumise ettevalmistus ja asendushooldusele järgnev järelhooldus peab olema seadusandlusega reguleeritud ja kohustuslikuna kehtestatud, mitte vaid soovituslikuna sätestatud. (Suunised praktikutele)

Asendushoolduselt lahkumise protsess peab soovituslikult hõlmama järgmisi etappe ja aspekte:

1. Asendushoolduselt lahkuva noore vajaduste hindamine koostöös noore enda,

asendushoolduse pakkuja ning teiste võrgustiku osapooltega

2. Elluastumiskava koostamine;
3. Individuaalne nõustamine ja isikliku toe pakkumine;
4. Tulemuste jälgimine ning ülevaatamine.

Lisaks on elluastumise ettevalmistuse ja järelhoolduse tulemuslikkuse hindamiseks vajalik luua seiresüsteem, et jälgida asendushoolduselt lahkunud ning järelhooldusel olevaid lapsi ja noori ning nende toimetulekut. Niisugune süsteem, mis hõlmab näiteks statistilisi andmeid, regulaarseid uuringuid, teenuste mõjususe hindamist jms, aitab tõhustada elluastumise ja järelhooldusega seotud protsesse ja meetmeid ning planeerida vajadusel täiendavaid sekkumisi. (Vanemliku hoolitsuseta laste...2014: 60)

1.7. Asendushoolduselt lahkunud noorte olukord Eestis

Üldjuhul on Eestis asendushooldusele paigutamine lapse elukorralduse mõttes lõplik lahendus ning asendushooldusele paigutatud lapsed jäävad sinna kuni täisealiseks saamiseni või õpingute lõpetamiseni. Asendushoolduselt lahkumise ja järelhoolduse raames noortele pakutav tugi on erinevate analüüside ning valdkonnaga seotud spetsialistide ja ekspertide hinnangul Eestis vähe arenenud. (Turk 2011). Peamiseks elluastumist toetavaks meetmeks on riiklike peretoetuste seaduse alusel makstav ühekordne rahaline toetus (2014. Aastal 383,6 eurot), millele lisaks maksab osa kohalikke omavalitsusi täiendavat rahalist toetust enda eelarvest. Alates 2010. aastast on projektipõhiselt rahastatud ka asendushoolduselt elluastuvatele või elluastunud noortele tugiisikuteenuse osutamist, mille kättesaadavus pole olnud aga kõigile noortele ühetaoliselt tagatud. (Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat 2014: 60) Ühtlasi on asendushoolduselt lahkumise ettevalmistus ja järelhooldus, sh riigi, kohaliku omavalitsuse ja asendushoolduse pakkujate rollid ja ülesanded suhteliselt vähesel määral reguleeritud ning juhistena kirjeldatud. Sellele, et elluastumise ettevalmistusele pööratakse ebapiisavalt tähelepanu, osutab näiteks asenduskodudes kasvavate 15-24-aastaste noorte seas 2010. aastal läbi viidud küsitlus, mille tulemustel vaid neljandik vastanutest oli planeerinud oma elluastumist. 56% ehk veidi enam kui pooled vastanutest olid küll mõelnud asenduskodust lahkumisele ja iseseisva elu alustamisele, kuid ei omanud kindlat plaani iseseisvumiseks. Ülejäänud

viiendik (19%), kelle seas oli enam nooremaid vastajaid, ei olnud sellele veel üldse mõelnud. (Turk 2011).

Uuringuid, mis võimaldaks teha üldistusi asendushoolduselt lahkunud noorte hilisema elukäigu ja toimetuleku kohta, Eestis läbi viidud ei ole. Samuti puudub seire asendushoolduselt iseseisvasse ellu lahkunud noorte kohta elluastumisjärgsel perioodil. Riigikontrolli poolt 2009. aastal läbi viidud auditi raames küsitletud kohalike omavalitsuste esindajate hinnang asenduskodust elluastujate hilisema toimetuleku kohta oli suhteliselt negatiivne: vaid 29% hindas, et asenduskodus viibinud noored saavad elus hakkama, 17% arvates on nende toimetulek rahuldav ning tervelt 45% leidis, et nad ei saa hakkama. (Turk 2011) Hooldusperedest elluastunute hilisema toimetuleku kohta anti samas positiivsemaid vastuseid. Samas tuleb arvestada, et hooldusperes kasvavad enamasti lapsed, kellel ei ole puuet ega raskeid käitumisprobleeme, millest tulenevalt on neil juba eelduslikult suurem tõenäosus edasises elus paremini hakkama saada. (Riigikontrolli aruanne) Asendushoolduselt lahkunud noorte hilisema toimetuleku selgitamiseks ning elluastumise tugisüsteemi arendamiseks täiendava sisendi kogumiseks viiakse seetõttu 2015. aastal Euroopa Sotsiaalfondi rahalisel toel ning koostöös asendushoolduse pakkujate ja kohalike omavalitsustega läbi asendushoolduselt elluastunud noorte tugisüsteemi analüüs. Analüüs aitab hinnata elluastumise ettevalmistuse tõhusust ning järelhoolduse raames osutatavate tugimeetmete otstarbekust ja tulemuslikkust. Tõhustamiseks asendushoolduselt elluastumise ettevalmistus ja järelhooldust, tuleb neid meetmeid arendada. Elluastumise tingimusi võrdustada vanuse ja õppimise osas erinevate asendushooldusevõimaluste puhul. Juhendatud elamise teenuse loomine asendushooldusel täisealiseks saanud noortele. Tuleb arendada professionaalset tugiisikuteenust ja selle osutamist asendushoolduselt elluastuvatele noortele. Lisaks sellele, üle vaadata elluastumistoetuse eemärki ja tingimusi ning reguleerida hoolekandeline toetusena. Eestis on erinevaid võimalusi vanemliku hoolitsuseta jäänud laste asendushoolduseks. Kõigi asendushooldust puudutavate otsuste langetamisel, sh asendushoolduse vormi ja hoolduse pakkuja valikul ning samuti järgnevate soovituslike põhimõtete järgimisel tuleb lähtuda konkreetse lapse huvidest ja vajadustest. Asenduskoduteenuse rahastamine toimub riigieelarvest vastavalt Vabariigi Valitsuse poolt iga-aastaselt kehtestatud hinnale ning maksimaalsele maksumusele. Asenduskodu ja KOV kohustus on ettevalmistada noort

iseseisvaks eluks. Noorel peavad olema iseseisvumisel vajalikud oskused ja teadmised. 2011. aastal läbiviidud analüüsis asenduskodus kasvanud noorte iseseisvaks eluks valmisoleku kohta on leitud, et see ettevalmistus ei ole piisav. (Turk 2011) Ennekõike jääb noortel puudu isemajandamise ja rahaasjade planeerimise oskusest. Erinevate uuringute tulemused näitavad, et noored pole olnud valmis iseseisvumisel ning ettevalmistusprotsess pole olnud piisav. Lõputöö uurimistöö käigus püüdis autor selgitada välja Tartumaa asenduskodudes elanud noorte toimetulekut ja ettevalmistust iseseisvaks eluks.

2. UURIMUS ASENDUSKODUS ELANUD NOORE ETTEVALMISTUSE JA SELLE EFEKTIIVSUSE KOHTA

2.1. Varasemad läbi viidud uuringud

Poliitikauuringute Keskus PRAXIS viis aastal 2011 läbi 315 noore seas uuringu, mille kaudu uuriti asenduskodus kasvanud noorte valmisolekut iseseisvaks eluks. Uuringu eesmärk on välja selgitada, milline on Eesti asenduskodudest ellu astuvate noorte valmisolek iseseisvumiseks ning leida võimalusi, kuidas seda protsessi hõlbustada. Tulemuste analüüsis, selgus, et noortel puuduvad elus toimetulekuks piisavad sotsiaalsed oskused. (Turk 2011)

Aastal 2004 valmis Helen Allik, Martin Rebane ja Petter Viigimets poolt uuring „Klaasikillumäng, ehk lastekodust lahkunud noorte iseseisva elu alustamine. Protsess ja mõjutegurid“. Uuringu peamine eesmärk oli välja selgitada, kuidas toimub asenduskodulaste iseseisvaks eluks ettevalmistamine ning milliseks kujuneb nende elu pärast iseseisvumist. Uuringu tulemusena leiti, et asenduskodust lahkunud noorte toimetulekus esineb raskusi. Takistatavate teguritena nähti nii seadusandlust, riiklikku ideoloogiat, rahastamist kui ka hoolekandesüsteemi. (Allik, Rebane, Viigimets 2004)

Piret Helimets kirjutas aastal 2013 lõputöö teemal „Asenduskodu roll vanemliku hooleta noorte iseseisvaks eluks ettevalmistamisel sihtasutus Perekodu näitel“. Töö eesmärgiks oli välja selgitada, kuidas on asenduskodu valmistanud seal elavaid noori ette iseseisvaks eluks ning millised on noorte soovitud asenduskoduteenuse paremaks korraldamiseks. Lõputöö uuringu tulemusena oli noorte soovitus, et protsess oleks pikem. Lisaks soovisid nad, et asenduskodu personal oleks pärast nende teenuselt lahkumist nende elu vastu rohkem huvi tundnud ning vajadusel neid toetanud. (Helimets 2013)

2.2. Uurimistöö meetodika ning vastajate üldinfo

Lõputöö eesmärk on kirjeldada asenduskodus elanud noorte ettevalmistust iseseisvaks eluks ja läbi uurimuse analüüsida selle efektiivsust. Uurimisobjektideks on Tartumaa asenduskodudest ellu astunud noor.

Valimiks on 18 elluastunud noort, kes on elanud Tartumaa asenduskodudes, vanuses 26 eluaastat (k.a.), kellel puudub vaimne või füüsiline erivajadus. Autor võttis noortega ühendust läbi asenduskodu juhatajate või sotsiaaltöötajatega. Kontakti loomine toimus kas telefoni, e-maili või suhtlusportaali Facebook kaudu. Noorele selgitati uuringu eesmärki ning et vastamine on anonüümne. Saades noorelt nõusoleku uurimistöös osalemise kohta, saadeti LimeSurvey keskkonna kaudu koostatud küsimustiku aadress, kus noored said sellele vastata. Küsimustik jagunes kaheks osaks. Esimeses osas püüti leida vastuseid, kuidas oli elu asenduskodus ning teine osa keskendus noore iseseisvale toimetulekule. Esimeses osas püüti leida vastuseid järgmistele küsimustele: mis vanuses asusid noored elama asenduskodusse, mitmes erinevas asenduskodus nad on oma elu jooksul elanud, mitmekesi elasid nad ühes toas, mitu noort elas temaga ühes asenduskodus. Lisaks uuriti, kas noor teab, mis on juhtumiplaan, ning kas see talle koostati ning kõige olulisem- kas teda kaasati juhtumiplaani koostamisel. Uuriti ka noorte tegevusi (pesu pesemine, söögi tegemine) ja kohustusi (nooremate kasvandikega tegelemine) asenduskodus. Püüti leida veel vastuseid asenduskodus elava noore ettevalmistust iseseisva elu kohta. Püüti välja selgitada, kas noored said seksuaalkasvatust, kas neile tutvustati õppevorme –ja võimalusi, millised on töö otsimise võimalused ning millised väärtused olid noorel olulised iseseisvumisel.

Lisaks sellele viidi läbi intervjuu kahe spetsialistiga, et analüüsida, mida muuta paremaks asenduskoduteenu korraldamisel ja kõrvutada spetsialistide arvamust noorte omadega. Valituks osutus Tartu lastekaitse spetsialist, kes on kõige paremini kursis Tartumaa asenduskodudega ja asendushoolduseteenusega. Teine intervjeeritav oli EATL tegevjuht. Eksperdid on tähistatud vastavalt kas E1 või E2. Intervjuud viidi läbi mais. Ühe intervjuu pikkus oli 50 minutit ja teise intervjuu pikkus oli 43 minutit. Intervjuud viidi läbi Skype teel ning need salvestati.

Noorte puhul on valimiks mitmemõõteline, mis on moodustatud erinevate tingumuste põhjal ning on välistatud teatud grupe.

Uurimusküsimused, millele otsitakse vastuseid on järgmised:

- Kuidas toimus asenduskodus noore ettevalmistusprotsess?
- Milliseid eluks vajalikke oskusi/tegevusi sai noor asenduskodus ise praktiseerida?
- Milline on praegu noore toimetulek?
- Millised on noorte ja spetsialistide soovitusel asenduskodudele paremaks korraldamiseks?

Uuring on kvantitatiivne, sest antud meetod oli noorte jaoks anonüümsem ning noored olid valmis vastama küsimustele. Andmete hankimise meetodina on kasutatud poolstruktureeritud küsimustikku. Enne küsitluse läbiviimist räägiti respondentidele töö eesmärgist ja selgitati andmete kasutamist. Selgitati, et küsitlus on anonüümne ning nende isikut ei ole võimalikult kuidagi saadud andmetega seostada. Noored vastasid küsimustikule 15.04- 30.04.2015. Küsimustiku teemad jaotati kahte suuremasse kategooriasse: elu asenduskodus ning iseseisev elu. Saadud andmed kodeeriti ja analüüsiti SPSS Statistics programmiga. Avatud küsimuste puhul on jäänud noorte vastused muutmata kujul ning on tähistatud M ja N, vastavalt soole, ning on lisatud vastamise järjekorranumber. Vastajate koguarv oli 18, kellest kümme olid naissoost ja kaheksa olid meessoost. Protsentuaalselt jagunemist iseloomustab tabel 1.

Tabel 1. Vastajate sooline jagunemine (autori koostatud)

Sugu	Vastajate arv	Protsent
Naine	10	55,6 %
Mees	8	44,4 %
Kokku	18	100 %

Kõige noorem vastaja oli 18- aastane ja kõige vanem vastaja oli 26-aastane, keskmine vanus oli 22,5 aastat. Noorte elukohavalik erines sooti. Naissoost vastajad märkisid

kõige enam, kuuel korral, et elavad üürikorteris, ühel neist oli isiklik korter, üks elas sotsiaalkorteris ja kaks noort vastas, et elavad sugulaste juures. Noorte praeguse elukohavalikuid iseloomustab tabel 2.

Tabel 2. Noorte elukohavalik (autori koostatud)

Sugu	Üürikorter	Isiklik korter	Ühiselamu	Sotsiaalkorter	Elan sugulaste juures
Mees	4	1	1	1	1
Naine	6	1		1	2

Respondent N1 kommenteeris seda küsimust järgneval: „*Elan poisi vanemate juures*“. N7 oli vastuseks märkinud, et elab sugulaste juures, kuid lisas: „*Elan oma mehe vanemate juures ja poole kohaga Soome üürikorteris*. Viis noort elab kas sotsiaalkorteris või sugulaste juures. See võib viitada sellele, et noorel on iseseisvumisel tekkinud elukoha leidmisel probleeme ning nad pole suutnud leida isiklikku eluaset. Elades sugulaste juures, on tõenäosus suur, et noorel on halvaks eeskujuks endaga mitte hakkama saavad inimesed.

Vastajate haridusaste oli kõige sagedamini märgitud põhiharidus, mis moodustas vastajate seas 56%. Keskkharidus oli ühel vastajal, see moodustas valimist 5%. Keskeri haridus oli omandanud kuus vastajat, mis moodustas valimist 33% ja ühel vastajal oli kõrgharidus omandamisel, mis moodustas 6%. Asenduskodus olles võisid neil puududa eeskujud, kes väärtustasid kõrget haridusastet. Mida madalam on aga haridustase, seda suurem on oht sattuda vaesusesse, olla tõrjutud ning sõltuda toetustest, mis võib suurendada õpitud abitust ja vähendada motivatsiooni tulla iseseisvalt toime. Noorte haridusaste ja kas nad töötavad, iseloomustab tabel 3.

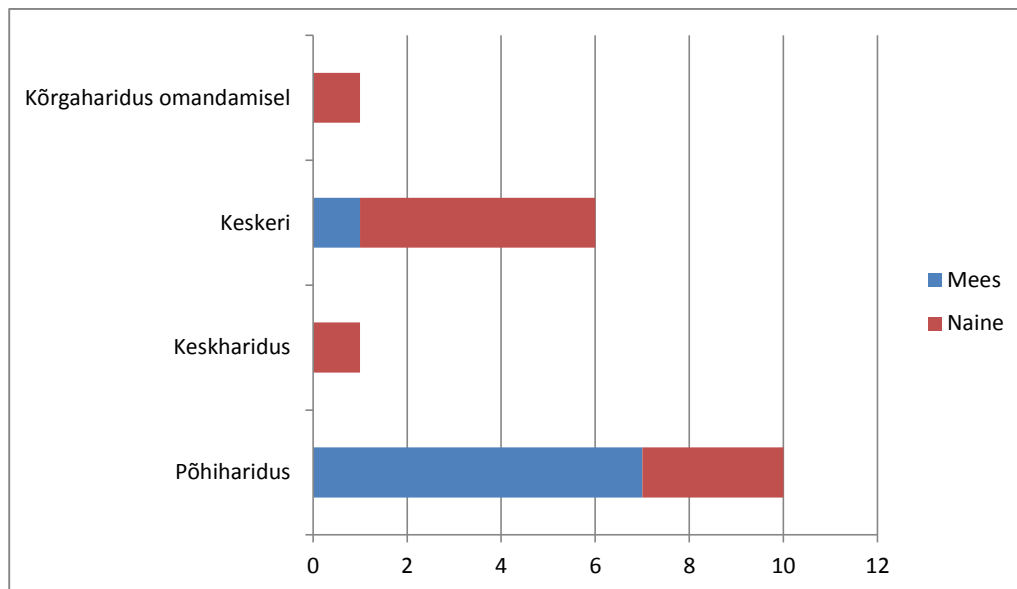
Tabel 3. Noorte haridustase ning töötamine/töötuks olemine (autori koostatud)

Haridusaste	Kas hetkel töötate?		
	Jah	Ei	Teen juhutöid
Põhiharidus	7	2	1
Keskharidus		1	
Keskeri	6		
Kõrgharidus omandamisel		1	

Noortel, kellel oli põhiharidus, olid töötud 20%, töötas 70% ja 10% tegi juhutöid. Töötute protsent on küll madal, kuid madal haridustase ei võimalda neil saada kõrgema tasuga palka. Üks vastaja, kellel on keskharidus, on töötu. Keskeri haridusega noorte seas pole ühtegi töötut, mis on positiivne. Praktiliste oskuste omandamine läbi hariduse tagab kindlamalt töökoha, kui keskharidus. Noor, kes omandab kõrgharidust on ka töötu. Tema lisakommentaar elukoha valiku puhul oli järgmine: „*Praegu elan elukaaslasega üürikorteris, kõik arved on tema maksta, kuna ma ise ei käi tööl*“. Töötuid oli kokku 22%, tööl käis 72% noortest ja 6% tegi juhutöid.

Haridusaste on sooliselt ka erinev. Kui meessoost vastajatel esineb kõige rohkem põhiharidus, siis naissoost vastajate puhul on kõige enam esindatud keskeriharidus. Ka vastaja, kellel on kõrgharidus omandamisel, on naissoost. Tulemus võib olla tingitud sellest, et üldiselt on naised kohusetundlikumad ja teadvustavad hariduse tähtsust rohkem, kui meessoost isikud.

Naissoost ning meessoost vastajate haridustase iseloomustab joonis 1.

Joonis 1. Meeste ja naiste haridustase (autori koostatud).

Kõige rohkem oli keskeri haridusega naissoost isikuid. Tulemus võib olla tingitud sellest, et Tartumaal on kutsekoole, kus saab omandada keskharidust ja kutseharidust koos.

Vastanutest oli lapsi kaheksal noorel, neist kuuel oli üks laps ja kahel noorel oli kaks last. Kümnel noorel puuduvad lapsed. Noortel, kellel lapsi polnud, töötas kaheksa ja töötuid oli kaks. Noortel, kellel oli üks laps, töötas kolm, töötuid oli kaks ja üks noor tegi juhutöid. Kahel noorel oli kaks last ja nad käisid mõlemad tööl. Kolmel noorel, kellel oli üks laps, oli põhiharidus, kahel keskeri ja ühel noorel keskharidus. Noorel, kellel oli kaks last, oli mõlemal põhiharidus. Noortel, kellel oli üks või enam last, oli 63% põhiharidusega.

Tabel 4 näitab noorte töötamist ning laste omamist.

Tabel 4. Noorte tööl käimine ning laste arv (autori koostatud)

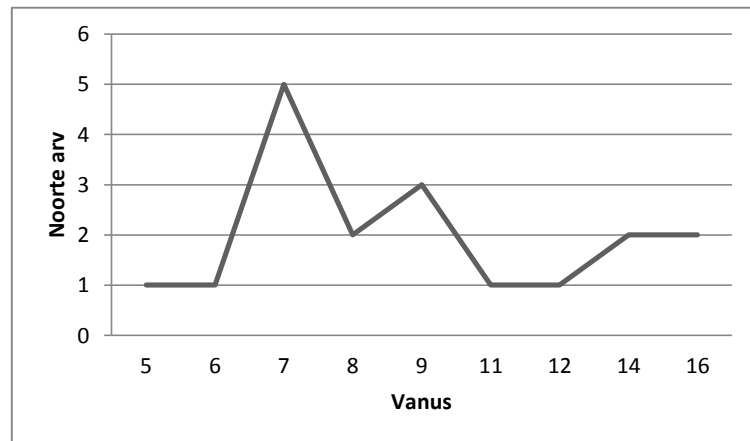
Kas teil on lapsi?	Kas hetkel töötate?		
	Jah	Ei	Teen juhutöid
Ei, mul pole lapsi	8	2	
Jah, mul on üks laps	3	2	1
Jah, mul on kaks last	2		

Põhiharidusega noor omab vähem sotsiaalseid oskusi, tema sissetulek on väiksem (mis on tingitud madalast haridusastmest). Madal sissetulek ja madal haridus ning mitte piisavad sotsiaalsed oskused tõstavad riski noorel sattuda raskustesse. Madala haridustasemega vanemaks olemine võib olla tingitud vähesest seksuaalkasvatusest asenduskodus. Noor pole saanud piisavalt teadmisi turvaseksi, rasestumisvastaste vahendite kui ka seksuaalkäitumise kohta.

2.3. Noore elu asenduskodus

Mida vanemas eas noor asenduskodusse satub, seda raskem on tal luua usalduslikke suhteid nii asenduskodu personali ja teiste elanikega kui ka tulevikus luua püsi- ja sõprussuhteid. Erinevas vanuses asenduskodusse sattudes, mõjutab selline elusündmus ka noori erinevalt. Lapse paigutamine asenduskodusse on traumeeriv lahendus, mis peaks olema tegelikult ainult ajutine, kuid kahjuks on Eestis teisiti.

Joonis 2 toob välja asenduskodusse sattumise tihedust vanuse lõikes.

Joonis 2. Laste vanus asenduskodusse sattudes (autori koostatud)

Tulemustest selgub, et kõige enam on sattunud noored asenduskodusse seitsme aastaselt, neid noori on viis. Seitsme aastasena alustatakse kooliteed, ning lapsel on vaja turvalisust, hoolt ja tähelepanu, et esimese suurema elumuutusega toime tulla. Seitsme aastasena sattuda hooldekodusse tekitab noores lisaks kooli astumisele stressi, närvilisust, usaldamatust ja laps ei pruugi kogu protsessi mõista. Lapsel võib tekkida kooli vastu usaldamatus, mis tingib motivatsiooni puuduse ning soovi omandada kõrgem haridus. See võib olla ka põhjus, miks paljudel vastajatel on põhiharidus. Ebakindlust ja segadust tekitab ka erinevate asenduskodudesse paigutamine elu jooksul. Seda tulemust iseloomustab tabel 5.

Tabel 5. Erinevate asenduskodude arv, kus on noor elu jooksul elanud (autori koostatud)

	Erinevate asenduskodude arv, kus on noor elu jooksul elanud		Kokku
	1	2	
Noorte arv	13	5	8

Tulemusest tuli välja, er 14- ja 16-aasta vanuselt saatusid asenduskodusse neli noort. Sellises eas valmistub noor juba iseseisvaks eluks ning vajab juhendamist ning tuge ka kooli lõpetamisel. 16-aastaselt on juba alustatud võibolla keskharidust, kuid see on jäänud pooleli ebastabiilse elukorralduse tõttu. Tulemustest selgub, et viis noort on elu jooksul elanud kahes erinevas asenduskodus ja 13 on elanud ainult ühes. Kui noor elab

oma elu jooksul ühes asenduskodus, siis on ta reeglitega rohkem harjunud ning elurütm on ühesugune. Lisaks sellele teavad asenduskodu töötajaid kliente individuaalselt ja oskavad paremini nende arengut jälgida ja vajadusel teha korrektiive. Antud küsimuse osas avaldas arvamust ka üks respondent (N8). Ta lisas kommentaariks: *„Ja ma olen siiani maru vihane selle õdede vendade lahutamise süsteemi pärast... suht jama lugu on see et mina ei pruugi enam oma nooremaid õdesid näha..kuna nad on kasuperes ja kontakti nendega ei või ma võtta .ainult asendus emaga võin rääkida. Noorematel õdedel pole aimugi et neil kuskil veel õdesid vendi on ja kus on nende vanemad..absurdsus. Kokku peres on meid 8“.* Veel lisas respondent, et tema on eluga rahul, pigem muretses ta nooremate õdede ja vendade pärast, kes võivad täiskasvanu ikka jõudes saada teada, et nende vanemad pole bioloogilised, nende nimed ja sünnipäevad on muudetud ning nende koduks on olnud ka asenduskodu. Teadmatus oma õdede ja vendade osas kujundab tugevasti identiteeti ja minapilti. Palju noored ei suhtle ka oma bioloogiliste vanematega, mis võib kriisi veelgi suurendada. Igaühel on oluline vajadus mingisse gruppi kuuluda, sest see tõstab enesekindlust. Palju noored, kes on elanud asenduskodudes, võivad tunda, et neid pole kellelgi vaja ning nad ei leia kohta ühiskonnas ning see tekitab usaldamatust

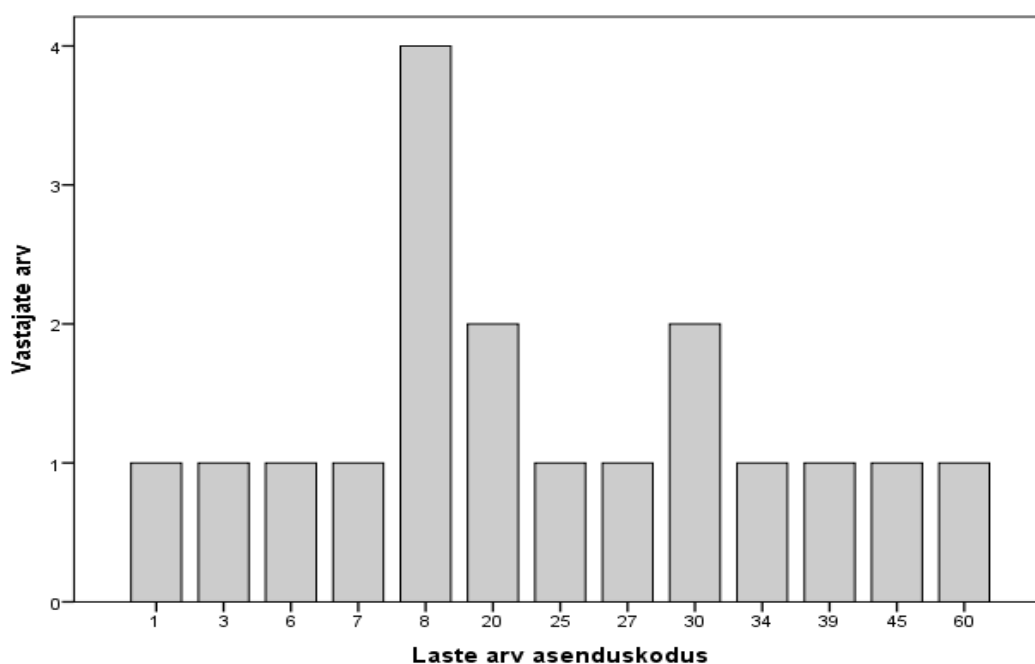
Autor palus vastata respondentidel, et kas asenduskodus, kus nad elasid, oli rakendatud perevanema süsteem. Küsimuses oli ka lahti seletatud, mis on perevanema süsteem. Hoolekande kontseptsioonis on asenduskodu arendamise üheks eesmärgiks perekesksete alternatiivide tekitamine. Ühe alternatiivina on ette nähtud üleminekut perevanema süsteemile, kus kasvataja elab hooldamisel olevate lastega alaliselt koos. Selleks et pere-tüüpi pikaajaline hooldus oleks riiklikult aktsepteeritud ja tunnustatud, on SHSiga kehtestatud asenduskodude perevanema süsteemi jaoks tingimused ja nõuded alates 2007. aastast. Perevanemaga asenduskodu pere suuruseks on määratud kuni kuus last ning seesugune kodu võib paikneda asenduskodu ruumides või füüsilisest isikust ettevõtja eluruumides. (Riigikontrolli aruanne Riigikogule) Kuna perevanema süsteemi püütakse rakendada aastast 2007, siis ei pruugi respondentid olla sellisest korraldusest teadlikud, sest seda hakati rakendama hiljem, kui nad iseseisvusid. Tabel 6 näitab noorte teadlikkusest, kas nende asenduskodus rakendati perevanema süsteemi.

Tabel 6. Perevanema süsteemi rakendus asenduskodudes (autori koostatud)

Perevanema süsteem	Vastajate arv	Protsent
--------------------	---------------	----------

asenduskodus		
Jah	11	61%
Ei	7	39%
Kokku	16	100%

Lisaks uuriti, mitu last elas peale küsitletud noore veel asenduskodus. Vastuse sai iga noor märkida ise, vahemikke polnud. Joonis 3 toob välja laste arvu asenduskodudes.

Joonis 3. Asenduskodus elanud laste arv (autori koostatud)

Tulemused olid väga erinevad. Kõige väiksem vastus oli üks, ehk siis nad elasid kahekesi ja kõige suure laste arv oli 60. Neli noort vastas, et nendega elas veel kaheksa last, ehk kokku elas asenduskodus üheksa last. Kaks respondenti vastas, et asenduskodus elas veel 20 noort, sama palju noori vastas, et asenduskodus elas veel 30 last. Keskmise laste arvu asenduskodudes oli 17 last, mis on päris suur arv. Mida suurem on laste arv asenduskodus, seda enam on töötajatel suurem koormus ning noortel on individuaalselt vähem tähelepanu pööratud. Suure laste arvuga kaasneb töötajatel ka ülekoormus, mis tingib motivatsioonipuuduse ja nad pole nii pühendunud. Lapse seisukohalt tähendab see kõrvalejätuse tunnet ning tihti peale erinevate probleemide lahendamise mitte leidmist. Enamus respondendid vastasid, et elasid kahekesi ühes toas. Neid oli

vastanutest 89%, kolmekesi elas 5% ja respodente, kelle toas elas kolm või enam last oli 11%.

Sotsiaalhoolekande seaduse kohaselt on asenduskoduteenusele suunatud lapsele koostatud juhtumiplaan on asenduskoduteenuse halduslepingu lisa. (Sotsiaalhoolekande seadus) Kuna juhtumiplaani võidakse edastada ka teistele kliendiga kokku puutuvatele spetsialistidele, tuleb juhtumiplaani koostamiseks kliendilt küsida nõusolek isikuandmete töölemiseks ja nõusoleku andmed ka süsteemis fikseerida. Vastasel juhul ei ole juhtumiplaani koostamine võimalik. Respondentide käest uuriti, kas nad on üldse teadlikud, mis on juhtumiplaan ning seda iseloomustab tabel 7.

Tabel 7. Noorte teadlikkus juhtumiplaani osas (autotir koostatud)

Teadlikkus juhtumiplaani osas	Sugu		Kokku
	Mees	Naine	
Jah, tean	5	3	44%
Ei tea	3	3	33%
Pole päris kindel	2	2	23%

Noorte kaasamine juhtumiplaani koostamisel on kohustulik ning on vajalik noorele kui ka asenduskodule, et saaks teha õigeid otsuseid võrgustikuliikmete vahel. Noorte teadmatus juhtumiplaani osas näitab ka tulemused selle koostamise kohta. Neli vastajat teadis, et neile koostati juhtumiplaan, mis on 22% valimist. Eitavalt vastas kuus noort, ehk 33%. Kaheksa noort polnud kindlad, kas neile koostati juhtumiplaan, mis moodustas 45%. 17% noorukitest vastas, et neid kaasati alati juhtumiplaani koostamisel. 72% vastas sellele küsimusele eitavalt ja 11% vastas, et mõnikord.

Lapse arengut planeeriv meeskond peab kindlasti kaasama noort otsuste vastutvõtmisel, arvestades tema arvamusi ja soove. Lisaks peavad spetsialistid ka noorele selgitama, miks teatud otsuseid vastu võeti. See on oluline, et noor mõistaks otsuste tagamaid ja saaks selle sisust aru. Noorel peab olema info oma päritoluperekonna juurde naasemise võimalustest ning kuidas toimub hoolduselt lahkumine.

Noorel on väga vajalik iseseisvumisel raha planeerimisoskus. Seda saavad asenduskodud pakkuda ,kui noor omab isiklikku taskuraha. Taskuraha suurus peaks olema kindlasti üle kümne euro kuus, et noor saaks sellise rahasummaga planeerida.

Noorele võiks usaldada näiteks nädala jooksul kuluv rahasumma, ning noor peaks suutma seda optimaalselt nädala jooksul kulutada. Varajane kogemus rahaga planeerimisel, annab noorele kindlust seda teha ka iseseisvas elus. Enamus noortel oli asenduskodus elades taskuraha (89%), kuid see näitaja ei pruugi tuua välja isemajandamise oskusi. Noor, kellel pole kogemusi rahaga ümberkäimisel, ei saa aru raha väärtusest ning selle olulisusest eluks vajalike teenuste ja toodete soetamiseks. Lisaks ei pidanud tulemuste põhjal noored elluastumisel olulisuseks, et neil oleks säästud, mida toob välja tabel 8.

Tabel 8. Säästude olulisus elluastumisel (autori koostatud)

Säästude olemasolu tähtsus iseseisvumisel	Sugu	
	Mees	Naine
Ei ole oluline	0	1
Pigem ei ole oluline	2	0
Pigem oluline	1	2
Oluline	2	2
Väga oluline	3	5

Uurimustulemustest võib järeldada, et kõige rohkem meestest peab väga oluliseks, et iseseisvumisel oleks neid säästud 38%. Pigem ei pidanud oluliseks 25% ja oluliseks samuti 25%. Naistest arvas, et säästude olemasolu on väga oluline pooled, ehk 50% ja pigem oluliseks või oluliseks 20%. Üks naissoost vastaja arvas, et ei ole oluline säästude olemasolu iseseisvumisel. Vastus võis olla tingitud iseseisvumise hetkel tema elukorraldusest. Selleks hetkeks võis tal olla juba kindel elukaaslane, kelle juurde sai ta kolida ning ei pidanud ise otsima elukohta ja alguses ka töökohta.

Sama oluline kui rahaga oskuslik ümberkäimine ja isemajandamine, on eluks vajalikud ka igapäevased oskused. Nendeks on poes käimine, söögi tegemine, pesu pesemine, seksuaalkasvatus jne. Eelnevatele uuringutele tuginedes selgub, et noortel puuduvad need oskused või pole piisavad. Tulemused on tingitud sellest, et noortel on puudunud võimalused eluks vajalike oskusi praktiseerida. Isegi kui on olnud võimalusi, siis pole lastud noorel seda teha. Rahaga oskuslikusele kasutamisele aitab kaasa noore kogemus käia poes. Noortest sai seda teha kõik. 62% vastasid, et käisid tihti iseseisvalt poes ja mõnikord 38%. Tulemus on positiivne, sest noortel on ettekujutus toodete valikust, nende hinnast ja poes käimisest kui protsessist. Lisaks oskusliku rahaga majandamisele,

on eluks olulised oskused ka söögi tegemine ja pesu pesemine. Respondentidest tegi endale ise süüa vaid 11% ja vastanutest 89% tegi süüa mõnikord. Need, kes vastasid, et teevad süüa ise, iseseisvusid aastatel 2014 ja 2015. Tulemus näitab, et viimastel aastatel on hakanud tähelepanu rohkem pöörama sellele, et noorel oleks iseseisvumisel vastavad oskused olemas. Enamus vastajaid on iseseisvunud aastatel 2005- 2014, mil ei peetud nii oluliseks lasta omandada noorel söögitegemise oskus. Üks olulisemaid oskusi on hügieeni hoidmine. See hõlmab nii enda hügieeni kui ka pesu pesemist. 61% vastanutest sai asenduskodus elades juhiseid, kuidas peaks eda hügieeni eest hoolitsema. 6% ei osanud sellele küsimusele vastata ja 33% vastas, et nad pole saanud juhiseid. Enda hügieeni täitmise oli kontroll puudulik. 33% noori vastas, et selle üle oli kontroll, 33% ei osanud sellele küsimusele vastata ja 34% noori vastasid, et selle üle puudus kontroll. Kui söögi valmistamise oskust sai noored vähe praktiseerida, siis pesu pesid 61% vastanutest, vastuse „jah, mõnikord“ valis 33% ja 6% noortest vastas, et polnud asenduskodus kunagi pesu pesnud. Noored peaksid saama rohkem praktiseerida eluks vajalikke oskusi, et neil oleks harjumus teha majapidamistöid.

Eluks vajalikud oskused on ka tööalased teadmised-kuidas tööd leida ning ka üldlevinud töölkäimise tavad- ja normid. Lisaks tuleb noortel sõlmida elluastumisel mitmeid lepinguid. Nendeks võivad olla üürilepingud, järeelmaksulepingud ning laenulepingud. Oluline on, et sõlmitud leping oleks seaduspärane ning noor teaks oma õigusi ning ka kohustusi.

Noortelt küsiti, kas nad olid teadlikud, kuidas kontrollida erinevate õigussuhete tekkimisel nende õigsust ja noore õigusi selles õigussuhtes, ning tulemusi iseloomustab tabel 9.

Tabel 9. Noorte teadlikkus sõlmitud õigussuhte õigsuse kontrollimise kohta (autori koostatud)

	Vastajate arv	Protsent
Jah, teadsin kust kontrollida	5	28%
Jah, olin enam-vähem teadlik	7	39%

Ei, ma ei teadnud nendest võimalustest	6	33%
Kokku	18	100%

Iseseisvumisel on kõige olulisem elukoht, ning selle võimaldab vajadusel KOV. Noore teadmine selles osas oli küllatki madal, seda teadis vaid 61%, 28% noort ei teadnud, kes peaks neile elamiskoha võimaldama ning 11% ei osanud sellele küsimusele vastata. Peale elukoha on vajalik haridus ja vastavalt sellele võimalikult hästi tasustatav töökoht ja amet. Nagu eelnevalt on selgunud, siis noorte haridustase on väga madal. See võib olla tingitud ka vähesest teadmistest õppimisvõimaluste kohta. Tabel 10 toob välja noorte haridustaseme ning kas neile tutvustati erinevaid õppevorme- ja võimalusi.

Tabel 10. Noorte teadlikkus erinevate õppevormide- ja võimaluste osas (autori koostatud)

Teadlikkus erinevate õppevormide- ja võimaluste kohta	Haridusaste				Kokku
	Põhiharidus	Keskharidus	KESKERIHARIDUS	Kõrgharidus omandamisel	
Jah, olin nendest teadlik	6	0	5	1	12
Jah, olin nendest natuke kuulnud	2	1	1	0	4
Ei, ma polnud nendest teadlik	2	0	0	0	2

Noorte teadlikkus erinevate õppevormide- ja võimaluste kohta on pigem negatiivne, sest kolmandik noortest ei teadnud või olid natuke teadlikud nendest võimalustest. Vastustest ei selgu, kas nad said need teadmised koolist, asenduskodust või nad uurisid nende võimaluste kohta ise. Iseseisvumisel on vaja kindlasti leida töö, mis kataks võimalikud väljaminekud. Tööotsimise võimalusi on mitmeid ning noor peaks nende võimalustega kursis olema. Lisaks sellele on oluline, et noor oleks kursis üldiste töölkäimise käitumisnormide- ja tavadega. See tagab selle, et noortesse suhtutakse tööl austusega, noort saab usaldada ning töösuhe kestab kauem. Tulemustest selgu, et

nendest olid teadlikud 56%, olid teadlikud vähesel määral 28% ja töönormidest- ja tavadest ei olnud kuulnud 16%.

Uuringu läbiviija palus hinnata erinevate tegurite olemasolu tähtsus iseseisvumise hetkel. Nendeks teguriteks oli eluase, töökoht, elukaaslane haridus ja säästud. Vastata sai viie pallis süsteemis, kus esimene vastusevariant tähendas, et tegur pole oluline ja viimane tähendas, et antud tegur oli väga oluline noorele. Kõik noored pidasid väga oluliseks eluaset-selle küsimuse puhul polnud valitud teisi vastusevariante. Ka töökohta olulisuse määramisel olid noored enim märkinud, et töökohta olemasolu on väga oluline, mis moodustas 95% ja oluliseks pidas üks noor, mis moodustas üldvalimist 5%. Kui kõige olulisem oli noorte arvates elukoht ja siis töökoht, siis kolmandaks oluliseks teguriks valiti haridus. Kõigest 67% vastajatest arvas, et haridus oli nende jaoks iseseisvumisel väga oluline. 22% märkis, et oli oluline tegur, 5% arvas, et see tegur oli pigem oluline ja 6% arvas, et haridus pole pigem oluline. Noorte suhtumine haridusse võib olla põhjuseks, miks oli vastajate seas väga palju noori, kellel oli põhiharidus. Kas sääste ei pidanud noored oluliseks omada elluastumisel. 44% arvas, et säästud on väga olulised, 22% pidas oluliseks, 16% oluliseks, 11% arvas, et säästud pole pigem olulised ja 7% arvas, et säästud pole olulised. Sama vähe oluliseks hindasid noored elukaaslase olemasolu elluastumisel. 34% arvas, et elukaaslane pole tähtis, samas pidas 28% noortest elukaaslast väga oluliseks teguriks, 17% arvas, et elukaaslane on pigem oluline, 11% arvas, et on oluline ning oluliseks ei pidanud 10%.

2.4. Noorte iseseisev elu

Asenduskodus elanud noore jaoks on suur elumuutus iseseisvasse ellu astumine ning toimetulek iseseisvas elus. Toimetuleku tagab edukas ettevalmistus asenduskodus.

Noored iseseisvusid aastatel 2005- 2015. Kõige enam iseseisvuti aastatel 2007 ja 2012, nendel aastatel iseseisvus 8 noort. Kolm noort on iseseisvumas või hetkel juba iseseisvunud, sest iseseisvumise aastaks on nad märkinud 2015.

Väga oluline on elluastumisel noorele tugivõrgustik ning suhtlemine nii bioloogiliste vanematega, suhtlemine kohaliku omavalitsusega ning suhtlemine asenduskodu töötajatega või juhatajaga. Uuringu tulemustest selgus, et noored suhtlevad harva sotsiaaltöötaja või asenduskodu töötajatega. 33% vastas, et suhtlevad nendega tihti, 11% noortest pole nendega üldse suhtluses ja 56% noort märkis, et suhtlevad nendega harva. Bioloogiliste vanematega suhtlus on mõnevõrra parem, sest 67% märkis, et on kontaktis oma vanematega ja 33% noort ei ole suhtluses. Tulemus on mõnevõrra üllatav, sest asenduskodus elades oli noortel vähene kontakt oma vanematega. 28% noortest suhtles oma bioloogiliste vanematega koguaeg, 67% aga mõnikord ja 5% vastajatest ei teadnud oma bioloogiliste vanemate olemasolust midagi. Suhtlemine oma vanematega on aga noorele väga oluline, kuna suhtlus kinnistab noore identiteeti, aitab mõista minevikus toimunut ning noorel on kuuluvustunne. Alati võib olla ka võimalus, et bioloogiliste vanemate ja noore vaheline suhtlus pole positiivne. Noore jaoks võib vanemate käitumine põhjustada taas pettumusi, sest nad pole noorele eeskujuks ning motiveerivad, mis võib tekitada olukorra, kus noorel on raske leppida oma minevikuga ja hoida suhteid ka sõpradega, elukaaslastega, lähedastega.

Noore edukas toimetuleku tagab hea haridus, lai võrgustik, eluks vajalikud oskused ja teadmised ning õigusteadlikkus. Uuringus paluti noorel hinnata kolme väite õigsust, mille vastused peaksid välja tooma noorte teadmised õigusvaldkonnas. Esimes väites paluti hinnata, kas tööandja võib jätta inimese tööle võtmata, kui selgub, et ta on asendukodust pärit. Eesti seaduseandluse kohaselt on see väide väär. Enamus noori ka nii märkis, seda oli 67% noortest. 28% noortest ei osanud sellele küsimusel vastata, mis näitab, et nad pole kindlad, kas väide on väär või vale, mis võib tuua olukorras, kus nad ei seisa oma õiguste eest. 5% vastas, et antud väide on õige. Tulemus peaks olema kindasti parem. Tulemus näitab ka noore ebakindlust oma mineviku osas, sest ta tunneb, et oma mineviku pärast on tal vähem õigusi. Teiseks väiteks oli, et 16-aastane noor võib suitsetada või muid tubakatooteid tarvitada. Eesti seadusest tulenevalt on ka see väide vale, sest vanusepiiriks on 18-aastane. Selle küsimuse tulemused on tunduvalt paremad, sest 83% vastas, et väide on väär. 12% märkis, et väide on õige ja 5% ei osanud sellele väitele vastata. Positiivsele tulemusele on kindlasti aidanud ühiskonna tunnid, kus on selgitatud täisealise õigusi ning ka sotsiaalmeedias läbivaid kampaaniad. Lisaks võib olla noorel endal kogemusi alaealisena suitsetades, kus on talle selgitatud, et antud

teguviis on seadusevastane. Kolmas väide lubas last füüsiselt karistada (vitsa anda või tutistada). Ka sellele väitele vastasid noored mõnevõrra kehvemini, sest 17% arvas, et selline teguviis on seadusega kooskõlas ning 12% noortest ei osanud sellele vastata. 71% arvas, et antud teguviis pole seadusega kooskõlas, mis on ka õige vastus. Noored võivad oma elu jooksul olla tundnud füüsilist vägivalda, mis võib ka kujundada nende mõtlemist, et see on lubatud. Noored võivad olla teadvustatud, et vägivald on siiski vale, läbi sotsiaalmeediate kampaaniate.

Lisaks õiguslastele teadmiste, paluti noortel hinnata teadmisi ja oskusi järgmistes valdkondades: turvaseks, eluasemega seonduv ja selle leidmine, majapidamistöõde, kuidas toimida õnnetusjuhtumi korral ning kulutuste ja säästude planeerimine. Turvaseksi puudutava küsimuse puhul hindasid teadmisi ja oskusi täiesti piisavaks 72% noortest. 22% arvasid, et teadmised on piisavad ja 6% noortest leidis, et need on pigem piisavad. Umbes samasuguse jaotusega oli ka eluasemega seonduvad teadmised ja oskused. 78% arvas, et need teadmised on täiesti piisavad, 17% arvas, et need piisavad ja 5% arvas, et need on pigem piisavad. Kui nende kahe eelneva teguri puhul hindasid noored oma teadmisi pigem täiesti piisavaks, siis eluaseme leidmise oskused ja teadmised olid mõnevõrra madalamad. 60% arvas, et need teadmised on täiesti piisavad, 28% märkis, et oskused ja teadmised on piisavad ja 12% oli arvamusel, et need teadmised on pigem piisavad. Tulemuse võib olla tingitud sellest, et noortel on vähene kogemus elukoha leidmisel. Asenduskodust lahkudes võisid nad asuda elama kas tuttavate, partneri, sotsiaalkorterisse või koos bioloogiliste vanematega, ning nendel puudus vajadus leida iseseisevalt eluase. Oskuseid ja teadmisi hindasid noored majamistöõde vallas väga kõrgel protsendil täiesti piisavaks, nii hindas 83% noort. 17% märkis, et nende teadmised antud valdkonnas on piisavad. Kuna noored said asenduskodus elades ise neid oskusi praktiseerida, siis on nad pidanud nad ise õppima. Kui eelnevate oskuste ja teadmiste osas jaotusid vastused kas pigem piisavateks või piisavateks, siis kulutuste ja säästude planeerimisioskused ja teadmised olid noorte arvates madalamad. Kõigest 44% arvas, et need oskused on täiesti piisavad, 39% noortest märkis, et oskused ja teadmised on piisavad. 12% noori arvas, et oskused ja teadmised on pigem piisavad ning 5% arvas, et need pole piisavad. Ka eelnevatele viidatud uuringutes ja lõputöõdes on välja toodud, et noortele valmistab kõige rohkem muret raha ja säästude planeerimine. Tihtipeale võib noor iseseisvasse ellu astudes

kulutavad nad ühekordselt taustatud toetuse valedale asjadele, nagu näiteks luksuskaubad, tehnika jne. Noorel puuduvad vajalikud oskused, sest otsuseid on tehtud asenduskodus tema eest ning tal pole kunagi vaja olnud planeerida ning mõelda tulevikule. Noortel paluti hinnata ka hetkelist toimetulekut. Kõigest 22% noortest hindas oma toimetulekut väga heaks ning heaks hindas 38%. Keskmiseks hindas 33% ja 7% hindas oma toimetulekut väga halvaks. Tulemus peaks olema kindlasti parem. Tulemus võib olla tingitud madalapalgalisest tööst, (tingituna madalast haridusest), usaldusliku võrgustiku puudumine ning kindlasti mõjutab osa noori veel kurb saatus ja minevik, mis pärsib enesekindlust ja takistab olla motiveeritud ning sihikindel.

2.5. Noorte arvamused asenduskodu tegevuse kohta

Noortel paluti hinnata asenduskodu tegevust iseseisvumise protsessis. Paluti välja tuua aspekte, mida oleks saanud asenduskodu teha, et noorte iseseisvumine oleks kergem ning parem. Noored avaldasid arvamusi, mida tegi asenduskodu hästi ning mida oleks võinud teha teisiti. Veel paluti noorel tuua ettepanekuid, mida võiksid praegu teha asenduskodud, et noor, kes iseseisvub, omab iseseisvaks eluks vajalikke oskusi ja teadmisi. Kõikidele nendele küsimustele said noored vastata vabas vormis ja vastused on välja toodud muutmata kujul.

Autor palus noortel avaldada arvamust, mida oleks saanud asenduskodu noore heaks rohkem teha, et iseseisvumine oleks olnud kergem. Vastused jagunesid positiivseteks, negatiivseteks, kuid anti ka väga neutraalseid vastuseid.

Kuus noort tõi välja, et asenduskodu poleks suutnud rohkem midagi teha ning nende arvates andis asenduskodu endast kõik.

Autor toob välja mõningad vastused.

Respondent M1: „*Ei olekski saanud paremini*“.

Respondent N4: „*Kõik oli vägagi hästi ,poleks osanud paremat asenduskodu tahtaki*“.

Respondent N6: „Kuna elasin nii kaua oma kodus, enne asenduskodusse minekut, siis erinevad oskused ja teadmised tulid juba kodust. Asenduskodu ei oleks saanud rohkem midagi teha. Asenduskodus oli muidugi väga hea kasvatus ja head töötajad. Oligi nagu päris kodu. Räägiti palju erinevatel teemadel ja õpetati oma arvamust julgelt avaldama“.

Respondent M6: „Nemad tegid kõik endast oltsneva MIS oli võimalik“.

Lisaks positiivsetele hinnangutele, tõid mõned noored välja paar punkti, millele oleks pidanud asenduskodu tähelepanu pöörama.

Respondent N1: „rohkem õpetada kuidas hakkama saada oma elu peal“.

Respondent N3: „mõningatest asjadest pole räägitud asenduskodus vaid olen saanud teadmised hoopis koolist.nt:seksuaalkasvatus,riskikäitumine,jms“.

Respondent N8: „suhtuma minusse kui inimesesse, kellel on tunded ja suhtlemisvajadused. Kuna seda polnud piisavalt, siis tunnen tihti ennast ebakindlalt ja tihti alahindan ennast“.

Respondent N9: „Sisestada inimesele enesekindlus“.

Respondent N10: „rohkem rääkida iseseisvuse teemal,töötamise teemal seksuaalsuse teemal“.

Kõik noored, kes tõid selle küsimuse korral välja negatiivset, on naissoost. Nad oleksid soovinud rohkem seksuaalkasvatust, teadmisi töövaldkonnas ning osad noored tunnevad end ka seetõttu ebakindlalt.

Mõned noored polnud aru saanud asenduskodu rollist noore ettevalmistajana iseseisvaks eluks, kuna vastati järgmiseid variante:

Respondent N2: „*rahaliselt oleks võinud rohkem toetada*“.

Respondent N7: „*Tagada parem materiaalne kindlustatus ja uus kodu*“.

Respondent N5: „*aidata mul korter vähemalt saada*“.

Respondentide vastustest võib välja lugeda, nagu nad oleksid eeldanud, et iseseisvumisel kindlustab asenduskodu neile elamiskoha kui ka sissetuleku. Asenduskodu roll on siiski ettevalmistada noort, et noorel oleks endal teadmised ja oskused tagada eluase ning olla materiaalselt kindlustatud.

Lisaks püüti leida vastuseid, mida tegid asenduskodud noorte arvates hästi. Mõned noored tõid välja konkreetsed näited, osad ei osanud midagi välja tuua ning osad noored ei mäletanud.

Respondent N1: „*Aitas alati hädast välja*“.

Respondent N2: „*minult nõuti palju, alguses tundus see ülekohtune ja karm, enam mitte*“.

Respondent N5: „*mulle jäi sealt lahkudes tugiisik*“.

Respondent N6: „*Paigas olid reeglid, nagu igas kodus peavadki olema. Hoolitseti, et keegi ei peaks millestki puudust tundma. Vaadati, et kõik saaksid tegeleda sellega, mis kellelegi sobib. Anti kõigile võimalus tegeleda muusikaga (majas oli koor ja tantsutunnid). Pandi lapsi koristama (see arendab lapsi, muidu tulevases elus ei saa*

lapsed aru, mis on koristamine ja milleks seda vaja on). Kasvatajaid koheldi hästi ja nendega sai kõigest rääkida. Vaadati, et kõigil oleks õppimised korras“.

Respondent N8: *„Andis mulle võimaluse mugavalt elada. Asenduskodu julges mind usaldada rahalistes asjades, tihti lubati mulle raha, mille eest pidin endale riideid ise ostma ja hiljem ainult ostutšekid esitama“.*

Kolmanda küsimusega püüti leida vastuseid, mida tegi asenduskodu noorte arvates halvasti. Mõned noored tõid välja selgeid näiteid, nagu näiteks:

Respondent N3: *„liiga leebed ollakse.see puudutab siis raskesti kasvatatavaid lapsi.kellel kodus puuduvad ka reeglid“.*

Respondent N7: *„Pööras individuaalselt lastele vähe tähelepanu. Töötajad tülitsevad rohkem omavahel, kui tegelesid lastega. Panustasid raha ebavajalikesse kohtadesse“.*

Respondent N8: *„Ei pakkunud mulle tõelist tunnet, et mind armastatakse. Kõik oli nii võlts. Kasvatajad kohtlevad asenduskodus elavaid lapsi siiski halvasti. tihti esineb halvasti ütlemist ja maha tegemist“.*

Respondent N10: *„et mind tagastati mu perele,kuigi ma olin vastu“.*

Vastusest võib järeldada, et noored ei tundnud end asenduskodus elades armastatuna, neile läheneti valesti ning neile ei pööratud kas piisavalt või õiget tähelepanu. Tihtipeale on asenduskodude töötajad ülekoormatud, kuna noori võib olla palju ning kõikidele ei jätku piisavalt tähelepanu. Oluline on ka, et asenduskodudes töötaksid inimesed, kes on pühendunud ning motiveeritud. Lisaks toodi välja, et tihti vahetusid töötajad, mis lisab

asenduskodus elavale noorele usaldamatust ning noorel pole kindel elurütm- ja korraldus.

Viimase küsimusega palusime tuua noortel välja ettepanekuid, mis võiksid praegused asenduskodud teha, et noored, kes iseseisvuvad, oleksid eluks vajalikud oskused ja teadmised. Vastuses toodi välja, et asenduskodud oleksid pidanud rohkem õpetama eluks vajalike oskusi. Autor toob välja mõningad vastused.

Respondent N1: *„õpetada rohkem kuidas koristada, süüa teha jne“.*

Respondent N8: *„Käima võimalikult tihti poes koos lastega. kaasama neid arvete maksmise protsessi juurde. kaasama lapsi ka majapidamistöodesse, muidu harjuvadki noored, et nende eest tehakse kõik ära“.*

Respondent N3: *„Rohkem harjutada noortel rahadega ümber käima kuna see on väga vajalik. ja püüda ikka ajada haridust taga, et saaksid noored aru, et haridus on eluks üks väga väga vajalik asi“.*

Rõhutati ka hariduse vajadusele ning et asenduskodud oleksid pidanud rohkem noorele teadvustama selle tähtsust. Noored tõid välja, et asenduskodu oleks pidanud rohkem tähelepanu pöörama seksuaalkasvatusele, raha planeeneerimisoskustele, tõstma noorte enesekindlust, juhendama noori tööotsingutel. Noored oleksid soovinud ka eluks vajalikke oskusi praktiseerida, sest tundsin iseseisvumisel, et neid oskusi polnud piisavalt. Vaatamata mõnele puudusele, hindasid noored asenduskodu panust noorte ettevalmistusel.

2.5. Ekspertide hinnang asenduskoduteenusele ja noore ettevalmistusele

Selleks, et tuua välja ka ekspertide arvamusi, intervjueriti kahte eksperti, kes mõlemad omavad asenduskoduteenuse kogemust alates 2007-ndast aastast. Üks ekspertidest on olnud ka asenduskoduteenusel, ning on ka Eesti Asenduskodu Töötate Liidu tegejuht. Teine ekspert on Tartu linnas lastekaitse spetsialist.

Mõlemad eksperdid arvavad, et üle-Eestiline asenduskodude töö on ebaühtlane. Probleemid ilmnevad veelgi siis, kui tegemist on käitumisprobleemidega lapsega, kellega ei taha keegi tegeleda.

„Hiljem ka iseseisvudes ei taha KOV probleemsest noorest paha tihti kuulda. Ettevalmistus jääb ka nõ tublimate noorte puhul puudulikuks, kuna eeldatakse et tubli noor saab ise rohkem hakkama“. (E2)

„Ebaühtlane-mõnedes tehakse rohkem tööd, mõnes vähem. Suuresti sõltub tase asenduskodus töötavatest spetsialistidest, sest materiaalsed ressursid on kõigil ühesugused. (pearaha)“. (E1)

Üks ekspert tõi näitena, et SOS lastekülal on oma kindel programm, kuidas nad toetavad noori elluastumisel ning see periood on päris pikk. Kui noor on elluastunud, siis toetavad nad noort veel kolm aastat, nii rahaliselt kui ka emotionaalselt, kuna noorele pakutakse teenusena tugiisikut. Mõlemad eksperdid olid ühel meelel, et mida parem on noore ettevalmistus iseseisvaks eluks, seda lihtsam on tal iseseisvuda. Arvati ka, et ekslikult eeldatakse, et kui noor on asenduskodus juba iseseisev, aktiivne ja usaldusväärne, siis ettevalmistusele ei pöörata nii palju tähelepanu, kuna arvatakse, et noor saab ise hakkama. Veel lisati, mis on asenduskodus hästi, et osadel noortel on siiski tugikasvataja.

„Veel on ka see positiivne, et üha enam pööratakse tähelepanu sellele, et noor omandaks töökogemuse, suunatakse noori mingiks perioodiks tööle“ (E2)

Positiivseks peetakse ka kui asenduskodus on tugikodu, kus noored elavad eraldi elu ja kasvata korra nädalas kontrollib ja vajadusel suunab. Ühe eksperdi arvates annab

tugikodu väga hea võimaluse praktiseerida eluks vajalikke oskusi. Samuti võiks olla asenduskodus ettevalmistus olla pikem ja etappidena.

Mida asenduskodud võiksid teha teisiti, oli arvamusi erinevaid. Toodi välja, et asenduskodu peaks tõstma noore enesehinnangut. Seda tõid ettepanekutes ka noored välja. Üks ekspert, arvas, et on liiga vähe teraapiaid.

„Töötajad ei pruugi aru saada noore minevikust ja sellest, et noor on teistsugune ning on võimatu eeldada tavaperes kasvava lapse käitumist. Probleem võib tekkida ka selles, et noori võib olla palju. Noori ei usaldata igapäeva tegevustest- toidu tegemine, poes käimine.“ (E2)

Erinevus asenduskodus elanud ja tavaperes kasvanud noore erinevuses toodi välja mitmeid tegureid. Mõlemad eksperdid tõid välja, et asenduskodus elav noor ei tea, mis on traditsiooniline peremurel. Lisaks arvati, et asenduskodus elava noore materiaalsed vajadused võivad olla paremini kaetud kui tavaperes kasvava noore omad, kuid emotsionaalselt on katmata. Tavaperes kasvanud noorel jääb ka kodust lahkudes kontaktid ja võimalus koju tagasi pöörduda või küsida probleeme ilmnenisel nõuannet.

„Tavakodus käib vanem töö, asenduskodus elava noore jaoks käib kasvataja nende juurde tööle ning tänu sellele on arusaam töölkäimisest nihkes. Lisaks on noor vb kursis vanema probleemidega, mis tööil ilmnevad, asenduskodus seda aga ei saa juhtuda. Asenduskodus elav noor ei saa päris täpselt aru, mis on töölkäimine, palga saamine jne. Minu arvates ei ole noortel tööle saamine üldse probleem, vaid tööil käimine ja selle hoidmine.“ (E2)

Ekspertid hindasid noorte teadmisi ja oskusi iseseisvaks eluks pigem madalateks. Nende arvates puuduvad noortel ambitsioonid, enesepilt on ebaadekvaatne, enesehinnang on madal.

Peamised probleemid, millega noored iseseisvumisel kokku puutuvad, on raha planeerimisoskuse puudulikkus. Lisaks on noortel ebapiisavad igapäevaoskused. Toodi ka välja, et noorel puudub oskus olla üksi, sest asenduskodus oldi kogu aeg teiste noortega koos. Lisaks toodi välja, et palju noored saavad kiiresti lastevanemateks, kuid kuna neil puuduvad vajalikud kogemused ja teadmised, siis võib neil tekkida raskusi.

Noorte vanemaks saamine on tingitud turvatunde puudumisest. Nad pole tundnud, et nad on kuhugi gruppi kuulunud ja arvavad, et lapse saamine kompenseerib puudu jäänud emotsioone.

Lahendusi nendel probleemidele ei ole lihtne kiiresti leida. Noore muredega peaks tegelema juba asenduskodus, siis on neid ka vähem iseseisvas elus. Toodi ka välja, et noore tugivõrgustikus peab olema aktiivne sotsiaaltöötaja, kes suunab ja õpetab noort.

„Lahendused ei tule üleöö, kuna ka probleemid ei teki üleöö. Noore elluastumine peab olema planeeritud ja teadlikult suunatud ning see saab siis toimuda, kui KOV sotsiaaltöötaja osaleb selles protsessis. KOV peaks tegelikult ise juhtima seda protsessi. Eriti teravalt tulevad probleemid erivajadusega noorte puhul esile. Kõik siiski algab uuesti asenduskodust-kui hästi on töötajad motiveeritud, kuidas teemad nad oma tööd, kas nad on pühendunud- sellist käitumist saab ka noorele edasi anda.“ (E1)

Mõlemad eksperdid olid ühel nõul, et noor vajab inimest,kellelt saab adekvaatset nõu. Kui me leitakse noore probleemidele lahendus asenduskodus, siis seda vähem on vaja toetusi ja teenuseid iseseisvas elus. Toodi välja, et noortel pole piisavalt teadmiseil, kus saab tasuta teenuseid, tasuta programme. Eksperdid arvasid, et peaks suurendama noore taskuraha, sest alla kümne euroga kuus ei arenda lapse raha planeerimisoskusi.

Eksperdid tõid ettepanekutes asenduskodudele välja, et asenduskodu peab tegelema noore probleemidega asenduskodus olles, mitte hilisemas perioodis. Iseseisvasse elluastumine on suur elumuudatus, mis ei tohiks olla etteplaneerimata. Lisaks sellele peaks olema noorel tugiisiku teenus ning noor peaks saama elada tugikodus. Lisaks arvasid eksperdid, et asenduskodus peaksid rohkem usaldama noori ja noorte isiklikku raha peaks paremini rakendada kui nad iseseisvuvad.

2.6. Järeldused ja ettepanekud

Lõputöö eesmärk on kirjeldada asenduskodus elanud noorte ettevalmistust iseseisvaks eluks ja läbi uurimuse analüüsida selle noorte toimetulekut. Üheks olulisemaks teguriks

iseseisvumisel on eluks vajalikud oskused. Uurimuse tulemustes selgus, et noortel puudusid elluastumisel piisavad teadmised ja oskused. Puudulikud teadmised tulenesid sellest, et noored ei saanud igapäevaoskusi piisavalt harjutada. Nendeks oskusteks on söögi valmistamine, poes käimine, eluasemega seonduv, töö otsimine ja töölkäimine. Noortel peaks olema võimalusi neid tegevusi rakendada. Asenduskodud peaksid rohkem usaldama noort, siis on ka noore enesehinnang kõrgem ning probleeme esineb vähe. Asenduskodud peaksid rakendama noori nendesse tegevustesse igas vanusegrupis, sest ettevalmistus ei saa toimuda kiirelt ning see peab olema etappidena. Kui nooremad kasvandikud võiksid neid igapäevatoimetusi teha kasvataja juhendamisel, siis alates noored, kellel on iseseisvumisena vähemalt kolm aastat, võiksid seda saada teha juba iseseisvalt. See võiks toimuda kas asenduskodu või eraldi loodud tugikodus. Noorele peaks usaldama teatud summa, mida ta peab suutma planeerida. Asenduskodus saadud vähene taskuraha raha planeerimisoskust ei arenda. Tugikodus saavad noored ise süüa valmistada, pesu pesta, koristada ja võimalusel eluasemega seonduvaid tegevusi harjutada (kommunaalkulude esitamine ja maksmine).

Lisaks igapäevaoskustele on vaja ka teadmisi nii õpingutega seonduvalt kui ka töö otsimise ja seal käimise kohta. Uurimuse tulemustes selgus, et enamus noortel on põhiharidus ja teadmised tööotsingute kohta olid puudulikud. Viimastel aastatel on hakatud rohkem noortele teadvustama hariduse tähtsusest, kuid sellel võib olla mitu põhjust. Asenduskodu väärtustavad head haridust ja püüavad seda ka noortele selgitada. Teiseks põhjuseks võib olla pearaha, mida asenduskodud saavad nii kaua, kuni noor jätkab oma õpinguid. Kuna hea haridus tagab ka parema töökoha, siis on oluline, et asenduskodu oleks eeskujuks noorele ning motiveeriks teda haridustee jätkamisel. Noored tõid ka ettepanekutes välja, et asenduskodu pööras vähe tähelepanu tööotsingu võimalustele. Noorel peaks olema kindlasti harjumus teha tööd juba varajases eas. Seda võimaldavad erinevad praktikad kutsekoolide poolt. Asenduskodud võiksid leida ka noortele suveks ajutisi töökohti, kus noor harjutab töölkäimist ja palga saamist. Praktikakohad ja eelnevad töökohad annavad võimalusi noorel naasda töökohale, kui noor on juba iseseisev. Kindlasti on vaja noorele selgitada tööotsimise võimalusi. Nendeks võivad olla erinevad tööotsinguportaalid, messid.

Edukas noor vajab ka kõrget enesehinnangut, otsustusvõimet, analüüsimisoskusi, selget minapilti, et iseseisvas elus esineks vähe probleeme. Neid väärtushinnanguid saab edasi anda asenduskodu. Asenduskodu peab rohkem usaldama noort, kaasama noort teda puudutavates otsustes. Uurimuse tulemustes selgus aga, et paljud noored ei tea, mis on juhtumiplaan ja kas neile see üldse koostati. Tuleb muuta tugevamaks kontrolli juhtumiplaani koostamise kohta, sest hetkel on selle täitmine pigem formaalne. Asenduskodud peaksid rohkem andma võimalusi noorel praktiseerida eluks vajalikke oskusi. KOV peaks seda kontrollima ja võimalusel tagama vajalikud tingimused.

Uuringu tulemustes selgus, et noorel jäävad puudu oskused tööturule sisenemiseks, mistõttu vajab ta asendushoolduselt lahkudes täiendavat tuge ning nõustamist. Seda saaks kõige paremini teostada tugiisikuteenus kaudu. Tugiisikuteenus võiks olla vajadusel kättesaadav ka noortele, kes on ellu astunud juba varem kui aasta kuni kolm aastat, äärmisel juhul viis aastat. Kuna elluastumise protsess on keeruline ja noor kogeb väga palju uusi situatsioone, siis sõltuvalt sotsiaalsetest oskustest ning ettevalmistusest võib kohanemine oluliselt aega nõuda. Kindlasti tuleks kehtestada ka tundide arv, mida peaks saama paindlikult kasutada. Tugiisik peaks olema kindlasti läbinud erivaid koolitusi, mis hõlmaksid võlanõustamist, suhtlemispsühholoogiat ning tugiisik teadvustaks endale kliendi iseärasusi.

Asenduskodus kasvanud noore võrgustik on ellu astumisel aga nõrk ja asenduskodusse naasmine pole võimalik. Teha muudatus sotsiaalhoolekande seaduses, mille kohaselt saaks asendushoolduselt lahkunud noor naasta teatud tingimuste korral tagasi asenduskodusse. See võimalus aitab noorel tagada õppimisvõimalused ning noor tunneb end tööturul ka kindlamalt. Kui asenduskodusse naasmine pole võimalik, siis pakkuda noorele ajutist rahastatud teenust, mis samuti tagab edasised õppimisvõimalused.

Uurimuse käigus selgus, et asenduskodus ei pööratud tähelepanu seksuaalkasvatusele. Asenduskodus peaksid noortele jagama neid teadmisi, mis vähendaks noorte sattumist antud riskigruppi. Kuna emadus ei võimalda noorel õpinguid päevases vormis jätkata, siis lõppeb noore jaoks õigus jääda asenduskodusse täisealiseks saamisel, õppeaasta lõppedes. Selline olukord võib olla üksikema jaoks äärmiselt keeruline ning võib tekkida olukord, kus lapse esmased ning peamised vajadused pole rahuldatud.

KOKKUVÕTE

Lõputöös uuriti milline on noore ettevalmistus iseseisvaks eluks ning milline on noorte toimetulek. Töös leiti vastuseid uurimisküsimustele elu asenduskodu kohta, milliseid tegevusi sai noor praktiseerida asenduskodus. Lisaks sellele püüti leida vastuseid noore iseseisvumise ning iseseisva elu toimetuleku kohta.

Uurimuse tulemused näitasid, et noored said asenduskodu harjutada söögi tegemist, poes käimist. Noortel polnud selget ülevaadet juhtumiplaani kohta ning kas see neile seda koostati. Juhtumiplaani täitmine ei tohi olla aga formaalne tegevus ja selle koostamisel peab kaasama kindlasti noort, kes saab oma arvamust ja soove väljendada. Enamus noortel oli asenduskodus taskuraha.

Uurimuse tulemuste analüüsist selgus, et noored, kes astusid iseseisvasse ellu, ei omanud piisavaid teadmisi ega oskusi. Puudu jäi raha planeerimisoskusest, iseseisvusest, seksuaalharidusest, enesehinnangust ja noortel puudusid piisavad igapäevaoskused. Elluastumisel tekitasid noortele töö- ja eluaseme leidmine kõige enam raskusi. Tulemused näitavad, et enamus noortel on põhiharidus, mis takistab olla neil tööturul konkurentsivõimelised. Paljudel noortel on ka lapsed, mis võib tekitada olukorda, kus lapse peamised vajadused pole rahuldatud.

Noored oleksid soovinud asenduskodult rohkem tähelepanu, ellu astumisel puudus noortel enesekindlus. Noored oleksid soovinud ka enda kõrvale tugiisikut, kes oleks neid iseseisvumisel aidanud.

Ekspertid tõid välja, et asenduskodu teenus on üle-Eestiliselt väga ebaühtlane. Ekspertide arvates sõltub noore toimetulek kõige rohkem sellest kui motiveeritud ja

kogenud on asenduskodu töötajad. Ekspertid soovitasid asenduskodudel rohkem usaldada noori, mis tõstaks noore enesekindlust.

Parendamaks noore toimetulekut, peaks olema ettevalmistus etteplaneeritud ja etappideks jaotatud. Noorele tuleks tagada tugiisiku teenus, kes oleks kaasatud juba siis, kui noor on veel asenduskodus.

Võimaldama noorel elada enne iseseivumist asenduskodust eraldi. Rajama asenduskodude juurde tugikodud, kus noored saavad iseseisvalt igapäevast elu, raha planeerimist ja igapäevaoskusi.

Tagada võimalusel noorel tagasi pöörduda asenduskodusse. Antud lahendus võimaldaks õpingute jätkamist ka siis kui noorel esinevad raskusi iseseisvas elus.

Pöörama suuremat tähelepanu järelhooldusele. Noorele, kes iseseisvub, pakkuma nõu ja tuge nii asenduskodus kui ka kohalikust omavalitsusest. Tõstma teadlikkust erinevate teenuste ja toetuste kohta, mis aitaks kaasa noore iseseisvale elule.

VIIDATUD ALLIKAD

Allik, H; Rebane, M; Viigimets, P. 2004. Klaasikillumäng, ehk lastekodust lahkunud noorte iseseisva elu alustamine. Protsess ja mõjutegurid. (Uuring)

Asendushoolduse standardid Euroopas. 2004. Toimetaja: SOS Lasteküla Eesti Ühing.

[http://www.sm.ee/sites/default/files/contenteditors/Lapsed_ja_pered/Asendushooldus/q4c_estonian.pdf]

Guidelines for Alternative Care of Children. 24.02.2010. General Assembly. [http://www.unicef.org/protection/alternative_care_Guidelines-English.pdf]

Helimets, P. 2013. Asenduskodu roll vanemliku hooleta noorte iseseisvaks eluks ettevalmistamisel sihtasutus Perekodu näitel. (Lõputöö)

Kohaliku omavalitsuste poolt kogutavate ja säilitatavate asenduskoduteenusel viibiv lapse dokumentide loetelu, asenduskoduteenuse osutajale üle antavate asenduskoduteenusel viibiva lapse dokumentide loetelu ning asenduskoduteenuse osutaja kohustuste täpsema sisu kehtestamine. 2007. – Riigi Teataja, 2007, nr 80, art 1381.

Lapse õiguste konventsioon 1991. – Riigi Teataja II osa, 1996, nr 16, art 56.

Lapse õiguste konventsioon 1991. – Riigi Teataja II osa, 1996, nr 3, art 3.

Laste ja perede arengukava 2012- 2020. 2011. Toimetaja: EV Sotsiaalministeerium.
[http://www.sm.ee/sites/default/files/contenteditors/Lapsed_ja_pered/laste_ja_perede_arengukava_2012_-_2020.pdf]

Ministrite Komitee soovitus liikmesriikidele hoolekandeesutustes kasvavate laste õiguste kohta. 2005. [https://www.sm.ee/sites/default/files/contenteditors/Lapsed_ja_pered/Asendushooldus/rec_2005_5_estonian_1_.pdf]

Riigi tegevus laste riikliku hoolekande korraldamisel. Kas laste riiklik hoolekanne on tõhus? Riigikontrolli aruanne Riigikogule. 26.06.2009.
[http://www.eatl.ee/wp/wp-content/uploads/Riigikontrolli-audit_2009_RKTR_2105_2-1.4_1893_001-1.pdf]

Riigikontrolli aruanne Riigikogule. 2009. [http://www.eatl.ee/wp/wp-content/uploads/Riigikontrolli-audit_2009_RKTR_2105_2-1.4_1893_001-1.pdf]

Sotsiaalhoolekande seadus 1995. – Riigi Teataja I osa, 1995, nr 21, art 323.

Suunised praktikule: asendushoolduselt lahkumine ja järelhooldus. 2011. Euroopa Komisjon.
[http://www.sm.ee/sites/default/files/contenteditors/Lapsed_ja_pered/Asendushooldus/toolkit_leaving_and_aftercare.pdf]

Turk, P. Asenduskodudes kasvanud noorte valmisolek iseseisvaks eluks.
[http://www.sos-lastekyla.ee/wp-content/uploads/2014/05/Asenduskodude_uuring-2011.pdf]. 2011

Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat. 2014.
Toimetaja: EV Sotsiaalministeerium.

LISAD

Lisa 1. Küsimustik Tartumaal ellu astunud noorukitele

Elu asenduskodus

1. Sugu
2. Vanus
3. Palun märkida praegune eluase
4. Mis vanuses asusid elama asenduskodusse?
5. Mitmes erinevas asenduskodus oled oma elu jooksul elanud?
6. Palun märkige, mitu aastat oled elanud enne iseseisvumist.
7. Kas asenduskodus, kus elasid, oli rakendatud perevanema süsteem (lapsed elavad koos väikestest gruppides ehk peredes ning igal perel on omad vanemad)?
8. Mitu last elas veel peale Sinu asenduskodus?
9. Mitmekesi elasite ühes toas?
10. Kas tead, mis on juhtumiplaan?
11. Kas Sulle koostati juhtumiplaan?
12. Kas olid tutvunud oma juhtumiplaaniga ning olid teadlik selle sisust?
13. Kas Sind kaasati juhtumiplaani koostamisel?
14. Kui elasid asenduskodus, kas suhtlesid bioloogiliste vanematega?
15. Kas Sul oli oma taskuraha?
16. Kas asenduskodus said iseseisvalt pesta pesu?
17. Kas asenduskodus elades käisid iseseisvalt poes?
18. Kas asenduskodus elades valmistasite iseseisvalt süüa?

19. Kas asenduskodus elades pidid ka nooremate kasvandikega mängima või neid valvama?
20. Kas asenduskodus elades lubati Sul väljaspool asenduskodu liigelda iseseisvalt?
(Kasutades ühistransporti, liigeldes jalgsi)
21. Kas olid teadlik, kes võimaldas Sulle iseseisvumisel eluaseme?
22. Kas eluaseme valikul soovisite elade tingimustes, millistes elasite asenduskodus?
23. Kas oskate öelda, mis oli iseseisvumisel Su palgasoov?
24. Kas Sind juhendati enda hügieeni eest hoolitsema?
25. Kas selle täitmise üle oli kontroll?
26. Kas Sulle tutvustati erinevaid õppevorme- ja võimalusi?
27. Kas Sulle tutvustati tööotsingu võimalusi?
28. Kas Sulle selgitati töölkäimise üldiseid käitumisnorme- ja tavasid?
29. Kas Sulle selgitati, kuhu saate pöörduda tervisehädade korral?
30. Kas Sulle õpetati, kuidas kontrollida erinevate õigussuhete sõlmimisel selle juriidilist õigsust ning Sinu õigusi selles õigussuhtes? (Töölepingu, üürilepingu, järelmaksu vms sõlmimine)
31. Kas asenduskodus olles saidid seksuaalkasvatust?
32. Kui oluline oli iseseisvumisel Sinu jaoks see, et Sul oleks olemas järgmised tegurid?

Iseseisev elu

1. Mis aastal Sa iseseisvusid?
2. Mis on Sinu praegu haridusaste?
3. Kas hetkel töötad?
4. Kas Sul on lapsi?
5. Kas suhtled veel asenduskodu töötajatega, KOV sotsiaaltöötajaga?
6. Kas suhtled oma bioloogiliste vanematega?
7. Kuidas Sulle tundub, kas järgnevad väited on Eesti seadustega kooskõlas tõesed või mitte?

8. Milliseks hindad oma teadmisi ja oskusi järgmiste tegevuste osas?
9. Kuidas hindad oma praegust toimetulekut?
10. Palun hinnake asenduskodu ettevalmistust Sinu iseseisvaks eluks?
11. Palun kirjuta oma arvamus, mis oleks saanud asenduskodu Sinu heaks rohkem teha, et Sinu iseseisvumine oleks olnud kergem?
12. Mida tegi asenduskodu hästi?
13. Mida tegi asenduskodu halvasti?
14. Palun kirjuta ettepanekuid, mida võiksid praegused asenduskodud teha, et noorel, kes iseseisvub, oleks eluks vajalikud oskused ja teadmised?

Lisa 2. Küsimustik asendushoolduse ekspertidele.

1. Milline on Teie kokkupuude asenduskoduteenusega; kui kaua?
2. Millisena hindate üle-Eestilist asenduskodude tööd iseseisvasse ellu astuvate noorte ettevalmistamisel?
3. Mida teevad asenduskodud Teie arvates hästi?
4. Mida võiksid asenduskodud Teha teie arvates teisiti?
5. Mille poolest erineb Teie arvates asenduskodus kasvanud noorte ettevalmistus tavaperes kasvanu omast?
6. Millisena hindate noorte valmiskolekut iseseisvaks eluks. Millised oskused/teadmised on Teie arvates piisavad, millised mitte?
7. Millised on Teie arvates asenduskodust elluastunud noorte peamised probleemid?
8. Millised võiksid Teie arvates olla lahendused neile probleemidele?
9. Milliseid toetusi ja teenuseid vajaksid noored iseseisva elu alustamisel?
10. Millised on Teie ettepanekud asenduskodudele noorte paremaks ettevalmistuseks iseseisvasse ellu astumisel?

Lisa 3. Asendushoolduse korraldus Eestis

(Vanemliku hoolitsuseta laste...2014:14)

	Asenduskodu- teenus	Perekonnas hooldamine	Eestkoste	Riigisisene lapsendamine	Rahvusvaheline lapsendamine
Hindab teenusepakk uja/ pere nõuetele vastavust	MV Hindab tegevusloa taotlusi ja väljastab tegevuslubasid.	KOV Hindab hooldajaks soovijate nõuetele vastavust ja sobivust.	Kohus KOV aitab kohtul leida eestkostjaks sobivaid isikuid.	MV Hindab lapsendada soovijate nõuetele vastavust ja sobivust.	SoM (alates 2016 SKA) juurde loodud rahvusvahelise lapsendamise komisjon
Otsustab teenusepakk uja juurde suunamise/ perre paigutamise Valib lapsele teenusepakk uja/ pere	KOV Otsustab lapse asenduskodutee nusele suunamise, valib sobiva teenusepakkuja (vajadusel koos MV-ga) ja teeb lapse elukohajärgsele MV-le taotluse asenduskodutee nuse rahastamiseks.	KOV Otsustab lapse perekonda hooldamisele suunamise ja valib sobiva hoolduspere. Lapse perekonnas hooldamise aluseks kahepoolne hooldusleping KOVi ja hoolduspere vahel.	Kohus määrab eestkostja. KOV aitab vajadusel kohtul leida sobivat eestkostjat	Kohus otsustab lapsendamise. MV valib lapsele sobiva lapsendaja.	Kohus otsustab lapsendamise rahvusvahelise lapsendamise komisjoni loal. Rahvusvahelise lapsendamise komisjon valib lapsele sobiva lapsendaja koostöös välisriigi vastava ametkonnaga/ lapsendamisagentuuri ga.

SUMMARY

YOUTHS PREPAREDNESS WHO HAVE BEEN RAISED AT SUBSTITUTE HOME AND THEIR INDEPENDENT LIFE IN EXAMPLE OF THE TARTUMAA

Marianne Uuetoa

According to a final thesis, the readiness and preparedness for independent life of the youths who have been raised at substitute homes is insufficient. The youths who leave a social welfare institution in order to start their own lives fall short of self-sufficiency and financial planning skills, and therefore they might not be able to cope with independent life. They also lack the ability to trust and to build long-term relationships.

The purpose of this final thesis is to examine the preparedness for independent life of the youths who have been raised at substitute homes, and to analyze their social coping skills.

Answers are being sought to the following research questions:

- How were the youths prepared for independent life at substitute homes?
- Which skills/activities that are important for independent life were being practised by the youths at substitute homes?
- How good is the current independent coping ability of the youths?
- What kind of suggestions do the youths have in order to improve the the organization of the substitute home service?

The survey was conducted among the youths of Tartu county between the ages 18-26, who have lived in a substitute home and have started their independent lives by now. In addition to that, an interview with experts was carried out in order to compare their opinions to the results of the survey.

According to the analysis of the results of the survey, the youths who start their independent lives do not have sufficient knowledge or social coping skills. They fall short of financial planning skills, self-sufficiency, sexual education, self-confidence as well as everyday skills. The results indicate that most of these youths only have basic education, which hinders their ability to be competitive on the job market. Many of these youths also have children, which could lead to a situation where the basic needs of a child have not been met. According to the youths' opinions, the substitute homes should have placed more trust in them, offered possibilities to practise everyday tasks, discussed sexual education with them and helped to raise their self-esteem.

Finding a job and a place to live proved to be the greatest challenges for the youths when starting their own lives. However, according to the opinion of a specialist, keeping a job is the most difficult task for the youths, not finding it. The youths might face some trouble, since they are not used to going to work and their understanding of work might be distorted.

The results of the survey indicated that most of the youths do not know what a case plan is and whether it has been drawn up for them or not. However, implementing case plans should not be just a formality and the youths must definitely be engaged in the process of drawing up the case plans, so that they would have the chance to express their opinions and desires.

The author of this research project agrees with the experts' opinion that the process of preparing the youths for independent life should take place in stages and cannot happen overnight. A lot depends on the specialists at the substitute homes as well. The social workers must be motivated to do their work, be familiar with the youths' backgrounds, be enthusiastic about their work and be role models for the youths.

In order to improve the preparedness of the youths, they must be offered a support person service. A support person must be involved in the youth's development process already when the youth is still living at a substitute home. The support person service should definitely be financed by the state and be accessible to all youths who are receiving the substitute home service.

In addition to the support person service, the youths should have the opportunity to independently cope with their lives already before leaving the substitute homes. This

service is provided by the support homes, where youths can practise their everyday skills, such as cooking, doing the laundry, shopping and financial planning.

The rehabilitation service for those youths who have left the substitute homes should also be improved. The youths should be allowed to return to the substitute homes on certain conditions. The rehabilitation service should last at least five years.

The youths should be offered more group therapy and counselling options as well as the job market services. However, the most important aspect about this kind of social welfare service is that each person should be noticed and the necessary services and support should be offered to them according to their individual needs.

Implementing these changes to the substitute home service will improve the youths' ability to cope with independent life and reduce their dependency on social welfare services and support.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Marianne Uuetoa,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Asenduskodus elanud noorte ettevalmistus ja toimetulek iseseisva eluga Tartumaa näitel“, mille juhendaja on Anu Aunapuu.

1.2. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.3. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

1. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Pärnus, **20.05.2015**